

T.C
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

**ANNELERDEKİ ÖLÜM KAYGISININ ÇOCUKLARI İLE
KURDUKLARI ÖLÜM İLETİŞİMİNE ETKİSİNİN
ARAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS DÖNEM TEZİ

HAZIRLAYAN: NİLAY ÇETİN

125201155

Tez Danışmanı

Yard. Doç. Dr. REYHAN SAYDAM

İSTANBUL, 2015

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KABUL VE ONAY

Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü Psikoloji Yüksek Lisans öğrencisi Nilay ÇETİN tarafından hazırlanan “Annelerdeki Ölüm Kaygısının Çocukları ile Kurdukları Ölüm İletişimine Etkisinin Araştırılması” başlıklı bu çalışma,..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tezin/Raporun Türü olarak kabul edilmiştir.

AD-SOYAD

İMZA

Başkan:

1.üye:

2.üye:

3.üye:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Enstitü Müdürü

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

05.03.2015

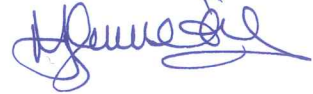
Enstitümüz *Psikoloji* Anabilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden **125201155** numaralı **Nilay ÇETİN'in** "İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**ANNELEERDEKİ ÖLÜM KAYGISININ ÇOCUKLARI İLE KURDUKLARI ÖLÜM İLETİŞİMİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 03.02.2015 tarih ve 2015/02 sayılı toplantısında seçilen ve Sefaköy Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin 48. maddesi gereğince (.....) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında *oyçokluğu/oybirliği* ile *Kabul/Red veya Düzeltme* kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

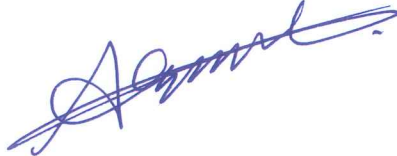
DANIŞMAN
YRD.DOÇ.DR. REYHAN SAYDAM

ÜYE
DOÇ.DR. MAZLUM ÇÖPÜR

ÜYE
PROF.DR.BEHİYE ALYANAK

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ESTİTÜSÜ

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Annelerdeki Ölüm Kaygısının Çocukları ile Kurdukları Ölüm İletişimine Etkisinin Araştırılması” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/02/2015

NİLAY ÇETİN

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY

Tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

23/02/2015
NİLAY ÇETİN

ÖZET

ANNELEERDEKİ ÖLÜM KAYGISININ ÇOCUKLARI İLE KURDUKLARI ÖLÜM İLETİŞİMİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

Nilay Çetin

Yüksek Lisans Tezi/ Psikoloji Anabilim Dalı

Danışman: Yard. Doç. Dr. Reyhan Saydam

Şubat, 2015- 53 sayfa

Bu araştırmada annelerin çocukların ölüm algısı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çocukların ölümü kavrayış düzeylerinin, annelerin kendi hayatlarında yaşadıkları ölüm kaygısı ve çocuklarıyla olan ölüm hakkındaki ilişkisi incelenmiştir.

Yapılan incelemeye dahil edilen toplam 66 anne ile uygulanan bu çalışmada annelerin ölçek üzerindeki görüşleri alınarak uygulamaya başlanmış, 35'i kız, 31'i erkek olmak üzere toplam 66 çocuk da çalışmaya dahil edilmiştir. Annelerin ölümü nasıl algıladıkları ve bu durumu çocuklarına nasıl aktardıkları araştırılmış ve incelenmiştir. Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Ölüm Hakkında İletişim Ölçeği annelere uygulanarak annenin ölüm hakkındaki tutumu belirlenmiştir.

İnceleme dahilinde, annenin yaşı arttıkça, öfke-düşmanlık belirtileri azaldığı, fobik anksiyete düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra fonksiyon kaybına bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede arttığı görülmektedir. Obsesif-kompulsif bozukluk düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra öteki dünya düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi ve kişiler arası duyarlılık düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra öteki dünya düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede artmaktadır. Psicotizm düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra öteki dünya düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku

düzeinin de anlamlı derecede arttığını, depresyon düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra çürüme ve bozulma düşüncesine bağı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede azalmakta olduğı görülmüştür. Depresyon düzeyi yüksek olan annelerin, ölüm süreci düşüncesine bağı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede artmakta ölümden sonra bulunacakları öteki dünya ile ilgili korkuları arttığı oranda çocuklarıyla ölüm hakkında konuşmaktan kaçınmakta oldukları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anne ve ölüm, anne ve çocuk ilişkisi, ölüm kaygısı, ölüm ile ilgili iletişim.

ABSTRACT

THE İNFLUENCE OF MOTHER’S DEATH ANXIETY ON THEIR COMMONCATION ABOUT DEATH WITH THEIR CHILDREN

Nilay Çetin

Master’s Thesis/ Psychology Department

Supervisor: Yard. Doç. Dr. Reyhan Saydam

Feb, 2015- 53 pages

This study examines the relationship between children’s conceptualization of death and the influence of maternal communication about death. The relationships between childrens conceptualization of death, maternal communication about death, and parental death anxiety were also investigated.

66 mother and 66 children (35 female and 31 male) at the age of 4-5 participated in the study to explore the interaction between children’s understanding of death and the impact of maternal communication. Death Anxiety Scale and the Communication on Death and Dying Questionnaire were used to measure death anxiety in mothers and mothers’ communication on death, respectively.

A significant negative relationship was found between parents’ belief in an afterlife and children’s conceptualization of death. No positive relationship was found between parent’s death anxiety and depression; a significant negative relationship was found between parent’s belief in an afterlife and death anxiety. No relationship was found between the parent’s death anxiety and children’s social interactions.

As mothers’ age increased, the symptoms of anger-anxiety decreased. Mothers with high levels of phobia anxiety also scored high on fear of function loss after death. Significant relationships were found between high levels of obsession-compulsion symptoms of mothers and their fear of afterlife, and between interpersonal sensitivity and the fear of afterlife. Mother’s phobic anxiety and psychotism were found to be positively correlated to their fear of afterlife. Mothers with high levels of depression

ranked low on the scale of fear of disintegration after death; but scored high on the scale of fear of the process of death. Those with high levels of fear of afterlife avoided communicating with their children about death.

Key words: Mother and death, mother and child relationship, death anxiety, communication on death

ÖNSÖZ

Tez araştırmam süresince öncelikli olarak devamlı yanımda olup, her soru sorduğumda cevapsız kalmadığım, yol gösterici tez danışmanım, Yard. Doç. Dr. Reyhan Saydam'a;

Tez araştırmamın devam ettiği süre boyunca manevi desteklerini hep hissettiğim, en umutsuz anımda bile bıkmadan yanımda olan, sevgili annem Zeliha Çetin, canım babam Taner Çetin ve diğer yarım Pınar Çetin'e;

Araştırma boyunca uzaktan, çok uzaktan destek ve yardımlarını hiç esirgemeyen, hoşgörü ve sevgiyle derdimi paylaşabileceğim bir telefon uzağında olan kadim dostum, Ceyda Koç'a, Kübra Engin ve Gurbet Akdoğan'a ;

Tezimin tamamlanmasıyla birlikte hepinizin ne kadar katkıda bulunduğunu görüyor bunun için minnetle teşekkür ediyorum.

Desteğiniz olmasa bu tez de olmazdı.

NİLAY ÇETİN

Şubat 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLoların LİSTESİ.....	ix

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.GİRİŞ VE AMAÇ.....	1
----------------------	---

BÖLÜM 2

ÖLÜM

2.GENEL BİLGİLER.....	2
2.1. Ölüm.....	2
2.1.1. Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı.....	6
2.1.2.Çocuklarda Ölüm Algısı.....	9
2.2.Ebeveynin Çocuğuyla Ölüm Hakkındaki İletişimi.....	10
2.3.Araştırmanın Hipotezleri.....	12

BÖLÜM 3

ARAŞTIRMANIN EVREN VE YÖNTEMİ

3.GEREÇ VE YÖNTEM.....	13
3.1. Araştırmanın Modeli	13
3.2.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi(Yöntem).....	13

3.3. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları.....	15
3.3.1. Demografik Bilgi Formu.....	15
3.3.2. Belirti Tarama Listesi (SCL- 90-R).....	15
3.3.3. Ölüm Kaygısı Ölçeği.....	17
3.3.4. Ölüm Hakkında İletişim Ölçeği.....	18
3.4. Verilerin Değerlendirilmesi.....	19

BÖLÜM 4

SONUÇ

4. BULGULAR (SONUÇLAR).....	20
4.1. Annelerin Yaşı ve Eğitiminin Ölüm Kaygısı ve Ölüm İletişimi ile Olan İlişkisi.....	20
4.2. Annenin Psikiyatrik Belirtilerini Ölüm Kaygısı ve Çocuğuyla Kurduğu Ölüm İletişimine etkisi.....	21
4.3. Annenin Çocuğuyla Kurduğu İletişime Çocuğun Cinsiyetinin Etkisi.....	23

BÖLÜM 5

TARTIŞMA

5. TARTIŞMA.....	24
5.1. Annenin Yaşı ve Eğitim Düzeyinin Ölüm Kaygısı ve Çocuğuyla Kurduğu Ölüm İletişimine Olan İlişkisi.....	26
5.2. Annenin Psikiyatrik Belirtilerinin Yaşadığı Ölüm Kaygısının ve Çocuğuyla Kurduğu Ölüm İletişimine Olan Etkisi.....	27
5.3. Çocuğun Yaşı ve Cinsiyetinin Annenin Kurduğu Ölüm İletişimine Olan Etkisi.....	28
5.4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Öneriler.....	29

KAYNAKÇA	31
EKLER	
EK 1. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU.....	41
EK 2.KİŞİSEL ONAM FORMU.....	42
EK 3. BELİRTİ TARAMA LİSTESİ.....	44
EK 4.ÖLÜM KAYGISI ÖLÇEĞİ.....	47
EK 5.ÖLÜM HAKKINDA İLETİŞİM ÖLÇEĞİ.....	51
ÖZGEÇMİŞ	53

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo 1: Ebeveynlerin eğitim düzeyine göre dağılımı.....	14
Tablo 2: Katılımcı Çocukların Yaşları.....	14
Tablo 3: Katılımcı Anne ve Babaların Yaşları.....	15
Tablo 4. Ölüm iletişim puanının, çocuğun yaşı, çocuğun cinsiyeti, annenin yaşı ve annenin eğitimi ile olan ilişkisi.....	19
Tablo 5. Annenin eğitim durumu ve annenin yaşının Ölüm Kaygısı ve Psikiyatrik Semptomlar (SCL90-R) ile olan ilişkisi.....	20
Tablo 6. İletişim Ölçeği ve Ölüm Korkusu Ölçeğinin SCL90-R ile olan ilişkisi.....	21
Tablo 7. Çocuğun cinsiyetinin annelerin çocuklarıyla ölümü konuşmalarında ortalamalar arası farklılıklar.....	23

1.GİRİŞ ve AMAÇ

‘Dünya üzerinde bir gün öleceğini bilerek yaşayan tek canlı insanoğludur.’

Ölüm var olmanın en önemli parçasıdır. Yaşamaya dair yeryüzünde ki canlıların hepsi bir gün ölümü tadacaktır. Düşünce tarihi boyunca ölümün herkes tarafından farklı şekillerde tanımları yapıp ünlü düşünürler tarafından ortaya atılmıştır. Ancak ölümden sonrası için hiç bir kanıt olmadığından ölümün ne olduğuna dair kimse bir fikir edinmemiştir. Görüşler arasında ki tek ortak değer, ölümün canlılar için kaçınılmaz ve ortak kaderi olduğudur.

‘Benim olduğum yerde ölüm yok, ölümün olduğu yerde de ben yokum’.

(Epikür)

Ölüm, canlıların bilinmezi olduğu için ve bir bilim gibi araştırılarak sonuç veremeyecek olmasından dolayı insanoğlunun her zaman ilgi duyduğu bir konu olmuştur. Bazı filozofların kendi düşüncelerine göre ölümden en çok korkanlar, hayatı yalnızca zaman ve mekan düzlüğünde yaşayan, hayvan benzeri, maddeyi önemseyen, zevk düşkünü yaratıklar olduğunu savunmuşlardır.

Ölümün düşünülmesi ve araştırılması manevi değerlerin oluşturulmasında oldukça etkili olabilmektedir.(Kübler-Ross, 1997). Ölüm, canlı varlıklardaki yaşamsal görevlerin bir daha yinelenememesi üzere sona ermesi (Hançerlioğlu, 1978) ; ölüm hayatın sonu, yaşamın bitişi, ömrün sona ermesi (Longman, 1997) veya bir insan, hayvan ya da bitkide yaşamın tam ve kesin olarak sona ermesidir (Doğan, 1982) şeklinde tanımlanmıştır. Ölüm, ölme süreci ve bu sürecin sonunda da tanımlandığı için bu alanda pek çok tıbbi-teknik tanım yapılabilmektedir. Tüm bu tanımlarda ortak olan nokta ise canlı organizmanın kendini yenileme yeteneğini yitirmesi veya hayati organlardan birinin ya da bir kaçının tamamen işlevini yitirmesiyle hayatın sona ermesidir.(Çobanlı ve Salt,2011).

İnsanoğlu ‘yaşamak’ kavramını anlayabilmek için ölümün hayatındaki yerini araştırmış ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Ölüm düşüncesi; kimileri için korkulacak bir

sebebe, bir yok oluş iken, kimilerine göre; ölümsüz bir yaşamın yepyeni bir başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir. Ölüm hayatına girdikten sonra kimi kimseler sevinç duyup heyecanlanabilirken, kimileri ise bu hayatı bırakmanın kaygı ve stresini her gün yaşamaya devam etmektedirler.

Yaşam, insan bilinci ile algılanan bir gerçeklik ve insanın bu gerçeklikteki var oluş hali olarak tanımlanabilir. İnsan, bilinciyle algıladığı ve eylemleriyle dâhil olduğu bu gerçekliği sürekli anlamaya çalışmıştır. Bu anlama çabası büyük ölçüde varlığını sürdürme ihtiyacından kaynaklanmıştır. Bu durumda, insan bilinciyle uyumlu en geçerli eylemin ‘varlığını sürdürmek’ olduğu söylenebilir. Bu sebeptendir ki insan bilinci için ‘yok oluş’ yani ‘varlığın sonlu oluşu’ kabul edilmesi zor bir olgudur (Diggory ve Rothman, 1991).

2.GENEL BİLGİLER

2.1.Ölüm

Ölüm, yaşamın tam ve kesin olarak sona ermesi, fiziksel ve duyuşal hiçbir durumun gerçekleştirilemiyor olması demektir. Epikür, “Benim olduğum yerde ölüm yok, ölümün olduğu yerde ben yokum” diyerek ölüm ve yaşamın çizgilerini gayet net bir biçimde ayırırken, Stoacılar, ölümü yaşamın en önemli anlarından biri olduğunu “iyi yaşam, iyi ölümü getirir” diyerek Epikür’ün aksine yaşam ve ölümü tek bir yerde toplayarak ifade etmişlerdir. Stoacılar, Epikürcülerin tersine ölümü hayatın en önemli olaylarından biri olarak görmüşlerdir. Onlar için iyi yaşamayı öğrenmek, iyi ölmeyi öğrenmek iyi ölmeyi öğrenmek, iyi yaşamayı öğrenmektir (Geçtan,1989) diyerek ölümü yaşamlarının merkezine koymuşlardır. Çağdaş varoluşçulardan Karl Jasper ”Felsefe yapmak, ölmeyi öğrenmektir” (Hançerlioğlu, 1978) diyerek Stoacıların ölüme ilişkin bakış açılarını desteklemiştir.

Filozoflar, “varoluşun kırılmağından”, “olmama” korkusundan, “bir olasılığın olanaksızlığından” ontolojik anksiyeteden söz etmişlerdir (Yalom, 1999). Ölüm fikriyle bütünleşmek, insanı karamsar ve kötü bir ruh haline sevk etmekten çok, değer yargılarıyla dolu bir yaşama yöneltebilir (Yalom, 1999).

Kübler –Ross (1997), ölümün psikolojik yönünü anlamaya çalışmak için ölmekte olan farklı yaşlardaki 200’ den fazla kişiyle görüşmüş ve ölümlerini bekleyen bu kişilerin beş ardışık dönemden (reddetme, öfke, pazarlık, depresyon ve kabul etme) geçtikleri sonucuna varmıştır. Kübler-Ross bu çalışmasında bazı kültürlerin ölümü kabul edici yanının, yeni nesillerin ölümden daha az kaygı duyan bireyler haline gelmelerindeki rolüne değinir (Morris 2002).

Ölüm, ölme süreci ve bu sürecin sonunda tanımlanan pek çok tıbbi-teknik tanım yapılabilmektedir. Tüm bu tanımlarda ortak olan nokta ise canlı organizmanın kendini yenileme yeteneğini yitirmesi veya hayati organlardan birinin ya da bir kaçının tamamen işlevini yitirmesiyle hayatın sona ermesidir (Kübler-Ross, 1997).

Yaşamın ayrılmaz bir parçası olan ölüm, insanoğlunun her zaman ilgi duyduğu bir konu olmuştur. Çağlar boyu insanoğlu ölüm üzerine düşünmüş ve onu tanımaya çalışmıştır. Çünkü ölüme ilişkin sorgulama, yaşamın anlamlandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ölümün düşünülmesi ve araştırılması manevi değerlerin oluşturulmasında oldukça etkili olabilmektedir. “Ölüm düşüncesi” kimi için bir stres kaynağı iken, kimi için stresten kurtulma yolu; kimine göre bir yok oluş iken, kimine göre de ölümsüz bir hayatın başlangıcıdır. Bu bakış açısı sonucunda kimi insan, ölüm karşısında çok kaygılanırken; kimi sevinç duyabilmektedir (Geçtan, 1990).

İnsanın dünya üzerinde yaşam boyu elde ettiği nesnelere, ‘ölmesi zorunlu’ olduğu gerçeği ile terk etmesi gerektiği onu derinden etkilemektedir. İyi bir yaşam sürme anlayışıyla seneler boyunca yaptığı birikimin bir sonucu olacağını düşündüğü için ölüm düşüncesinin insan hayatına olan etkisi güçlü ve etkili olacaktır. Fakat sürekli olarak bu düşünceyle devam ediyor olmak yani insanın yaşam içerisinde de ölümü düşünmesi, yaşam ile ölüm arasındaki denge ve uyumun bozulmasına ve yaşarken kaygı düzeyinin daha çok artmasına neden olacaktır.

İnsanoğlunu bu denli meşgul eden ölüm kavramının farklı kültürlerde ve toplumlar da farklı tanımları yapılmıştır. Ölüm, canlı varlıklardaki yaşamsal görevlerin bir daha yinelenmemek üzere sona ermesi, hayatın sonu, yaşamın bitişi, ömrün sona ermesi veya bir insan, hayvan ya da bitkide yaşamın tam ve kesin olarak sona ermesidir şeklinde tanımlanmıştır (Widera, 2002).

Ölüm insan hayatında olumsuz sonuçlara sebep olduğu gibi olumlu sonuçlar da sağlamaktadır. İnsanoğlunun ölüm bilincinde olması yaşadığı her ana anlam katmaktadır. Her gününün son gün olduğunu düşünerek yaşamak geçirdiği zaman ve vakti değerli kullanabilmesini sağlar. Ölüm fikriyle yüzleşmek insanı korkulu ve kötümser bir ruh halinin içine sürüklediği düşünülebilir fakat aslında ölüm hayatın daha yoğun ve anlamlı yaşanmasına sebep olur.

Varoluşçu psikoloji'nin de temel kavramları arasında yer alan ölüm, insanlığın içinde bulunduğu en önemli ikilem olarak açıklanmaktadır. İnsan isterse ölümü seçebilir fakat istemese de ölümü yaşayacaktır. Ölüm varoluşun çözemediği fakat yaşamak zorunda olduğu, belki de yaşamın anlamının içinde saklı olduğu en büyük gizemdir (Yakıt,1983). Varoluşçulara göre ölüm, insanda varoluşsal farklılığı artırarak bizi bir varoluş şeklinden daha yüksek olana sevk etmektedir (Yalom,1999).

Ölüm olgusu çoğu kez dini hayat ile ilişkilendirilmiştir. Bazılarına göre dinlerin ortaya çıkmasında ölüm ve ölüm kaygısı belirleyiciyken; kimilerine göre insanların ölüm korkularını azaltmada dinlerin önemli fonksiyonları olmuştur. Dini sistemlerde ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili çok fazla yazılı, sözlü ve pratik gelenek vardır. Dinleri gizemli ve cazip bir hale getiren özelliklerden biri de onların ölüm ve ölüm sonrasına getirdiği açıklamalardan biri olabilir. İslamiyet ölümü, "Allah'tan gelen varlığın yine O'na dönmesi olarak" kabul ederken Hristiyanlıkta bazı düşünürler-Aziz Augustine başta olmak üzere- insana verilmiş bir ceza olarak görürler. Onlara göre Hz. Adem'in işlediği günah, insanoğluna ölümü getirmiştir (Aydın, 1999).

İnsanın "ölmek zorunda olan bir varlık" olduğunun bilincinde olması onu derinden etkilemektedir (Fromm, 1994). Ölüm insanın bizzat tecrübe alanı dışında gerçekleşen bir olaydır. Bu yüzden insanlar, çevresindeki diğer insanların ölümleriyle ilgili olarak yaşadıkları tecrübelerden yola çıkarak ölümle ilgili tutumlar geliştirmektedirler (Gibbs ve Achterberg, 1998).

Ölüm düşüncesinin insan hayatına etkisi kaçınılmazdır. Ancak aşırı, ölçsüz, patolojik şekilde ortaya çıkan ölüm düşüncesi insanın psikolojisini olumsuz etkileyebilmektedir (Karaca, 2000; Köknel, 1985). Pek çok düşünür, ölüm kaygısını açıklamaya çalışmıştır. Bununla birlikte ölüm kaygısının nedenlerini anlamaya çalışan birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda ölüm kaygısının çoğunlukla din, yaş, cinsiyet, meslek, sosyo-ekonomik düzey ve benzeri gibi değişkenlerle ilgisinin

incelendiği gör÷lmektedir. (Elkins ve Fee, 1980; Richardson, Berman ve Piwowarski, 1983; Keller, Sherry ve Piotrowski, 1986 ; Cicirelli 1998; Yıldız,1998; Lundh ve Radon, 1998 ; Roff, Butkeviciene ve Klemmack, 2002) dindarlıkla ölüm kaygısı arasında pozitif korelasyon gör÷len çalışmalar da mevcuttur (Karaca ,2000; Yıldız, 1998).

Literatürde yaş değişkeni ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalar, farklı bulgulara ulaşmışlardır. Araştırmaların bir bölümünde yaş ile ölüm kaygısı arasında ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. (Elkins ve Fee, 1980; Richardson, Berman ve Piwowarski, 1983; Yıldız, 1998). Benzer bir durum, cinsiyet ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiye bakıldığında da gör÷lmektedir. şüphesiz ölüm kaygısının karmaşık yapısı ölüm kaygısını açıklamada araştırmacıları zorlamaktadır. Ancak, yapılan araştırmaların sayısı ve niteliği arttıka ölüm kaygısının nedenlerinin daha iyi anlaşılacağı düşün÷lmektedir.

Heidegger, ölüm kaygısını “daha öte bir imkanın imkansızlığı” olarak nitelendirip ölüm kaygısının “hayatta kalanlara bir yok oluş tecrübesi yaşatmasından kaynaklandığını” söylemektedir (Geçtan,1989).

İnsanın ölüme karşı durabilecek hiçbir silahı yoktur. İnsanlar bu kaçınılmaz sona yaklaştıka reddedebilir, nefretini ve öfkesini dışa vurmak isteyebilir, korkularıyla bu şekilde yüzleşmeyi tercih edebilirler.

İnsanlardaki ölüm korkusu yaşama korkusundan dolayı ortaya çıkabilmekte, yaşamdan korkanların, ölümden daha çok korkan kişiler olduğu düşün÷lebilmektedir. İnsanın en önemli dönemlerinden olan gençlik dönemlerinin geri gelmeyecek şekilde ilerlerken hızla ölüme doğru olan yaklaşma sıkıntısı beraberinde olumsuz duyguları ve depresyon sürecini beraberinde getirebilir. Ölümü korkulup kaçılacak olan bir sebep olarak görmektense, yaşamanın temelini oluşturan ayrılmaz bir bütün olarak görmek daha iyi hissetmesine sebep olabilir.

2.1.1. Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı

Araştırmacılar ebeveynlerin çocuklarıyla doğrudan ölüm hakkında konuşmaktan kaçındıklarını belirtmişler, bu kaçınmanın nedeni olarak da ebeveynlerin kendi ölüm kaygılarını ileri sürmüşlerdir (Feifel, 1990; Smilansky, 1987; Yalom, 1999, 2008).

Ölüm konusunda kaygı yaşayan ebeveynlerin, çocuklarına ölümü anlayıp kavrama sürecinde yardımcı olmak ve bu kavrayışın beraberinde getireceği değişik sorular ve durumlara yardımcı olamayacakları araştırmacılar tarafından bildirilmiştir.

Araştırmacılar ölüm kaygısı olarak nitelendirilen yapının üzerinde uzlaşmış bir tanımını yapmakta ve bu yapıyı operasyonel olarak tanımlamakta güçlük çekmektedir (Neimeyer&Van Brunt, 1995). Ölüm kaygısı ve ölüme ilişkin tutumları araştıran psikolojik çalışmalarda metodolojik sorunlar üzerinde dikkatle durulmaktadır. Fakat bu çalışmalar, ölüm kaygısını kavramsal olarak sığ tanımlarla ele almaları ve bu yapıyı kuramsal olarak zayıf temellere dayandırmaları nedeniyle eleştirilmektedir (Neimeyer, 1994; Tomer 1994).

Yetişkin için ölüm, kendisini zevk ve sorumluluktan alıkoyan, benliğine indirilen bir darbe ve haksızlık olarak görülür. Gençlikten orta yasa geçiş, zamanı algılayıştaki farklılıkla belirlenir. İnsan kendi hayatını gözden geçirirken, ne kadar yaşamış olduğuna göre değil de, ne kadar zamanının kaldığına göre değerlendirdiğinde gençlikten orta yaşa geçmiş olur. Ölümün kaçınılmaz olduğu, her zamankinden daha açık bir biçimde hissedilir. Orta yaşlılar, ölümün yaklaştığını hissetmeye karşın, pek azı yeniden genç olmayı ister (Osarchuk ve Tatz, 1993).

Ölüm kaygısı, kişinin yaşamını tehdit eden durumlar karşısında yaşanan kaygıdan farklı biçimde; günlük yaşamda deneyimlediğimiz, kişinin ölü olma halini düşünmesiyle ortaya çıkan kaygıyı ifade etmektedir (Tomer, 1992,1996).

Orta yaş döneminde; aile yapısında olan değişiklikler, meslek hayatında ulaşılan aşama, anne-babalarla olan ilişkiler, bedensel yaşlanma ve ölümün kaçınılmazlığının algılanması bir krizin yaşanmasına sebep olabilir. Kırk yaşına gelmiş insan merdiven çıkarken nefesinin tıkanması, yediklerinde hazımsızlık çekmesi, unutkanlığın başlamasını algılaması karşısında ölümün kaçınılmazlığını düşünmeye başlar (Walker ve Maiden, 2007).

Yetişkinlerin günlük yaşamdaki eğilimleri, tercihleri ise onların ölümle ilgili tutumları hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, bir insanın vasiyet hazırlaması, yaşamını uzatmak için yeme-içme alışkanlıklarını değiştirmesi, tehdit edici belirtilere karşın sigara içmeyi sürdürüp sürdürmemesi, ciddi biçimde hasta olan arkadaşlarını ziyaret edip etmemesi, ölüm ilanlarına bakıp bakmaması kişinin ölümle ilgili tutumlarını açığa vuran yaşantılardır (Kirkpatrick ve Navarette, 2006).

Feifel ve Branscomb'un inanç ve yaşın etkisini ortaya koyan çalışmasında ölümü tanrıdan gelen bir şey olarak görenlerin (üç farklı yaş grubu; 10-29, 30-49, 50-79) ölümden korkmadıkları ortaya konmuştur. Bu çalışmada ayrıca, ölümü inkar etme davranışının 50-79 yaş grubunda 30-49 yaş grubundan; 30-49 yaş grubunda ise 10-29 yaş grubundan daha az olduğu görülmüştür (Feifel ve Branscomb, 2003).

Ernest Becker'in Türkçeye "Ölümün İnkarı" (The Denial of Death) başlığıyla çevrilen klasik eserinde, ölüm korkusunun insan varoluşunun evrensel ve kaçınılması mümkün olmayan bir yanı olarak belirtmektedir. Ölüm kaygısının insanoğlunun eylemlerini yönlendiren ana neden olduğunu ve insanoğluna özgü eylemlerin ölümden kaçınma ve ölümün insan için nihai kader olduğunu yadsıma temelinde biçimlendiğini iddia etmektedir. Becker, ölüm kaygısının, insani bilimlerin pek çok disiplininden elde edilen bilgileri bütünleştiren evrensel bir olgu olduğunu göstermeye çalışırken; insanoğlunun ölüm karşısındaki duruşunun, psikoloji ile felsefi ve mitsel-tinsel yaklaşımların bütünleştiği bir temelde anlaşılabilirliğini iddia etmektedir (Becker, 1973).

Tomer, (1994), insanoğlunun ölüm karşısındaki tutumlarını araştıran psikolojik ve felsefi yaklaşımların, ölümü bütünleştirme ve anlamlandırma ihtiyacını vurgulamaları paydasında örtüştüğünü ifade etmektedir. Bu kuramsal analizlerin ışığında yetişkinlerde ölüm kaygısı üzerine çalışmaların dört farklı açıdan daha iyi anlaşılacağı sonucuna varmıştır. Kendiliğin yok olması ve yok oluş; köklü bir değişim ve ayrılış olarak ölüm; yaşamın anlamlılığına karşı bir tehdit olarak ölüm; yaşamın temel hedef ve arzularının gerçekleşmesine karşı bir tehdit olarak ölümü görmektedir (Tomer, 1992, 1994, 1996). Kuramların çoğunun ölüm kaygısını, nispeten durağan, ancak uzun zaman aralıklarında değişebilen bir özellik olarak ele alma eğiliminde

olduklarını bildirmekte; ölüm kaygısının hem nitelik hem durum belirten özelliklere sahip bir değişken olarak kabul edildiği söylenebilir (Tomer, 1992, 1994, 1996).

Ölüm kaygısının çok boyutluluğunu araştırmayı sürdüren Thorson ve Powell insanların ölüm ile ilgili olarak en çok neden korktuklarını; ölüme yaklaşmış olmak ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi incelemek istemişlerdir (1988). Yine kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek düzeyde ölüm kaygısı yaşadıklarını ve bu kaygının bedensel bütünlüğün kaybolması ve acı çekme korkusu ile ilgili olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca faktör analizinden elde edilen sonuçlar ölüm kaygısının çok boyutlu bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Birinci sıradaki faktör ölümden sonra ne olduğuna dair kaygı ile ilgilidir: bir daha düşünmemek, hareketsiz kalmak, ölümden sonra yaşam, bir daha hissedememek ölmekle kaçırılan şeyler v.b. İkinci faktör acı çekme korkusu; üçüncü faktör çürümeye ilişkin kaygılarla ilgilidir (Thorson ve Powell, 1992).

Yetişkinlerin kendi yaşamlarında ki ölüm düşüncesi ve ölüm algısı onu nasıl nitelendirdiklerine ve çocuklarına nasıl aktarabileceklerine dair oluşan bir durumdur. Tüm yetişkinlerde birçok türlü bir son algısı vardır fakat herkesin son algısı bir diğerinden farklı durumda bulunabilmektedir. Şunu söyleyebiliriz ki, yetişkin ebeveynlerin 'sonluluk' kavramı ne ise çocukları da bu düşünceleri kanıksamaktadırlar.

Doğumla birlikte yaşadığımız her anda, aldığımız her nefeste, aslında biraz ölmekte, ölüme bir adım daha yaklaşmaktayız. Yaşamı anlamlandırırken, ölümlü olduğumuza dair kaçınılmaz gerçekten öğrenecek çok şeyimiz var. Oysa ölüm, yetişkinlerin dünyasını düşünmekten, yüzleşmekten kaçınılan bir gerçek olarak var olmaktadır (Yalom, 1999, 2008).

Yetişkinlerin dünyasında bile ölüm, yüzleşmekten kaçınılacak bir gerçek olarak gözlemlenirken, yeni gelen nesle ölümü anlatmak, her zaman ebeveynlerin ölüm korkusunun çocuk üzerinde yansımaya sebep olmaktadır.

2.1.2.Çocuklarda Ölüm Algısı

Erken çocuklukta ölüm kavramının gelişimini araştıran pek çok çalışmaya göre yetişkinlerinkine benzer normatif bir ölüm kavramına ulaşmasın da çok önce çok küçük yaştaki çocukların bile bir “tür” ölüm kavramına sahip oldukları görülmektedir. (Kastenbaum & Aisenberg, 1972).

Gelişim döneminde olan 3 ile 5 yaş arası çocuklar soyut dönem öncesi olduğu için “ölüm algısı” hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadıkları görülmüş, ölmek kavramının bilgisayar oyunlarında ya da çizgi filmlerde nasıl yansıtılıyorsa çocukların yanıtlarının da aynı oranda paralellik gösterdiği gözlenmiştir.

Küçük yaş grubuna uygulanan çalışmaların birinde; Tallmer, Formanek ve Tallmer (1974) küçük çocukların canlı ve cansız nesnelere doğru bir biçimde tanımlayamadığını birbiriyle karşılaştıramadığını tesbit etmiştir. Bu erken dönemde çocuklar, ölümü sıklıkla bir uyku veya geçici bir ayrılık olarak tarif etmektedirler (Nagy, 1948; Speece ve Brent, 1984). “Ölü” olarak tanımlanan kişilere düşünmek, gözlerini açmak, iştme veya fiziksel olarak büyümeye devam etmek gibi yaşamsal işlevler atfedilebilmektedir. Bir diğer çalışmada, küçük yaştaki çocukların ölümü çok uzak bir zamanda gerçekleşecek bir olay olarak kavramsallaştırdıkları görülmektedir.

“Geri dönülmezlik” alt kavramı canlı bir şey öldüğünde, bu şeyin fiziksel bedeninin bir daha canlandırılmayacağına anlaşılmasına tekabül eder. (Speece ve Brent, 1984). Bu çocuklar ölümlerin kendiliklerinden tekrar canlanabileceğine (Nagy, 1948); tıbbi bir müdahale sonucu (Rochlin, 1967 ; Steiner, 1965; Lonetto, 1980), yemek yedikten sonra (Koocher , 1973); veya sihirle (Schilder ve Wechsler, 1934; akt, Speece ve Brent,1984) canlanabileceklerine inanmaktadır. Bu küçük çocuklar ölümü sonradan uyanılabilen bir uyku, geri dönülebilen bir yolculuk veya iyileştirilmesi mümkün olan bir hastalık gibi anlamaktadırlar. Speece ve Brent (1984), çocuklardaki bu algılamaların yetişkinlerin çocuklara ölümü anlatırken kullandıkları tanımlarla ilişkisi olabileceğini ileri sürmektedir.

Ölüm kavramına ilişkin anlaşmazlıklar araştırmacılar arasında devam etmiş örneğin, Hoffman ve Strauss (1985) 4 yaşındaki çocukların ölüm kavramına ilişkin bu bileşeni anladıklarını ifade etse de Gartley ve Bernasconi (1967), Kane (1979) ve

McIntire, Angle ve Struempfer (1972) çalışmalarında çocukların bu bileşeni anlayabilmelerinin ancak 5 ile 9 yaş arasında gerçekleşebileceğinden bahsetmişlerdir.

2.2.Ebeveynin Çocuğuyla Ölüm Hakkındaki İletişimi

Ebeveynlerin çocuklarıyla olan ölüm hakkındaki iletişimi ile ilgili donanımlar son derece azdır. Dinsel ve sosyo-kültürel sebepler için yeterince çalışma yapılmasına rağmen bu alanla ilgili araştırma oldukça azınlıktadır. Ebeveynler çocuklarına olası bir durum yaşanmadığı sürece ölümün varlığını söyleme ihtiyacı hissetmemektedirler.

Çocukların bilişsel gelişimi ve kavramları edinmelerinde ebeveynin (bakım veren kişiler) önemi bilinen bir gerçektir. Çocukların fikirlerine duyarlı olan ve geliştirmekte olan çocukla kavram arasında bir aracı işlevi gören yetişkinin rolü çocuğun bilişsel gelişimi açısından çok önemlidir. (Savell ve ark. 1986).

Çocuk ve ölüm üzerine çalışmakta olan birçok araştırmacı; çocuğun ölümle ilgili olarak evde nasıl bilgilendirildiği ve ebeveynin bu konuda üslendiği role ilişkin çalışmaların azlığından yakınmaktadır (Matalon, 1998). Bu durum günümüz toplumlarında ölümü karşılamakta yaşanan güçlük ve ölüme verilen ilk doğal tepki olan inkarın bir norm haline gelmiş olmasıyla tutarlı görünmektedir (Feifel, 1990; Kübler-Ross, 1983;Smilansky, 1987).

Ebeveynler, öğretmenler ve diğer yetişkinler ölüm gerçeği karşısında kendilerini o kadar huzursuz hissetmektedirler ki, şartlar zorlanmadıkça çocuklarla bu konuda konuşmaktan kaçınmaktadırlar (Yalom, 1980). Ölüme ilişkin bu olumsuz duygular kişilerin ölümle baş etme konusunda kendilerine ve diğer kişilere destek olmalarına engel olmaktadır(Grolmanlman, 1967; Kübler-Ross, 1969).

Yapılan nadir çalışmalardan birinde McNeil (1983) annelerin küçük çocuklarıyla ölüm hakkında iletişim kurma biçimlerini incelemiştir. Bu çalışmaya katılan annelerin yaklaşık % 90'nı çocukların ölümle ilgili sorunlarına muhatap olmuş; bu annelerin % 80'i bu konuda konuşmaktan son derece huzursuz olmuş ve yaklaşık % 30'u çok nadiren, % 40'ı da bazen ailesi ve arkadaşlarıyla ölüm hakkında konuşabilmiştir. McNeil (1983) elde ettiği bulgulara dayanarak annelerin çocuklarıyla ölüm hakkında konuşmayı çok zor bir durum olarak nitelendirdiklerini bildirmiş; genellikle bu konuda

sağlıklı bilgi sunmakta yetersiz kaldıklarını ve çoğunluğunun bu konu hakkında konuşmaktan kaçındığı sonucuna varmıştır.

Ölüm hakkında yapılan araştırma ve bulgularda annelerin konu hakkında bilgi edinmek istediklerini ve ölüm hakkındaki sürece olumlu baktıkları gözlemlenmiştir.

Çocuklara yönelik ölüm hakkındaki bilgilendirme programlarına dair ebeveyn tutumlarını inceleyen bir diğer çalışmada ise okullarda erken çocukluk dönemi eğitimi sürecinde ölüme ilişkin bilgilendirme yapılması konusunda ebeveynlerin öğretmenlere kıyasla anlamlı derecede daha az destek sundukları bulunmuştur. (Crase ve Crase, 1982).

Kalter ve ark., 6-16 yaşları arasında ebeveyn kaybı yaşamış çocukların uyumlarını değerlendirdiği çalışmalarında hayattaki ebeveyn ile çocuklar arasında yaşanan kayıp ve ölüme ilgili açık iletişimin çocukların uyum sürecini kolaylaştırdığı sonucuna varmıştır.

Aile desteğinin çocukların ölüme uyum sağlamalarını kolaylaştıracağı varsayımdan hareketle Weber ve Fournier (1985), yakın akrabalarını kaybeden 4- 17 yaş arasındaki çocuk ve ebeveynleri ile görüşmeler yapmıştır. Ebeveynlerin kendi kafa karışıklıkları, korku ve kaygıları nedeniyle çocuklarını duygusal stresten korumak amacıyla, çocuklarını sıklıkla, yaşanmakta olan ölüm ile ilgili deneyimin dışında tutmaya çalıştıkları belirtilmiştir. Böyle davranan ebeveynlerin çocuklarının yaşamın doğal bir döngüsü olan ölümü anlamalarını zorlaştırdıkları öne sürülmüştür (Weber ve Fournier, 1985).

Hunter ve Smith (2008), 4-8 yaşları arasındaki çocukların ölüm kavrayışları ile annelerinin iletişim yeterliliği arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Annelerden, çocukların ölüme ilgili sorabileceği bir dizi soruya cevap vermeleri istenmiş ve bu cevaplardan yola çıkarak çocuklarıyla ölüm hakkında açık ve etkin bir iletişim kurma becerileri değerlendirilmiştir. Ancak varsayılanın aksine, çocukların ölüm kavrayış düzeyleri ve annelerin ölüm hakkındaki iletişimsel becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Hunter ve Smith, 2008).

Grollman (1990), çocuklarla ölüm hakkında nasıl konuşulması gerektiğine dair ebeveynlere bir takım öneriler sunmaktadır. Öncelikle “ölüm” kelimesi tabu olmaktan çıkarılmalıdır. Ölüm konusuna nazikçe olağan gereklere dayalı olarak yaklaşılmalıdır.

Çiçeklerin açıp solmasından, sonbahardaki yapraklardan bahsedilebilir. Ölümü doğanın döngüsünün bir parçası olarak anlatmak; çocukların ölümü doğayı inceleyerek anlamalarına yardımcı olduğu gibi, konuya yavaşça girmenin uygun bir yoludur da. Ebeveynler çocuklarıyla ölüm hakkında konuşurken “ayrıldı”, “göçtü”, “bizi bıraktı” gibi örtmece ifadeler kullanmamalıdır. Ebeveynler “deden uzun bir seyahate gitti” gibi kurgusal veya yarı-gerçek açıklamalarla cevap vermekten kaçınmalıdırlar. Bu tür kurgusal ve örtmece ifadeler ebeveynler tarafından çocuklarını ölüm gerçeğinden korumak amacıyla dillendirilse de aynı zamanda kaybın gerçek, ayrılığın acı verici olduğunun ve ölümün yaşama bir son verdiğinin çocuklar tarafından anlaşılmasını güçleştirmektedir. Ölüm hastalıkla eşleştirilerek anlatılmamalıdır. Ebeveynlerin kendi sınırlılıklarının farkında olmaları, her sorunun cevabını bilmediklerini dürüstçe ifade etmeleri çocuklara yardımcı bir yaklaşımdır. Üzüntü, şaşkınlık veya korku biçiminde olsa bile çocukların ebeveynlerinin ölüm karşısında kendi duygularını ifade edebildiğini görmesi oldukça anlamlıdır. Grollman ayrıca ebeveynlere, çocukları istediği takdirde, cenaze ve defin törenlerine katılmalarını önermektedir (1990).

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

1. Annenin eğitim durumu ve yaşı

H.1. Annenin eğitim durumu ile çocuğuyla kurduğu ölüm iletişimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H.2. Annenin yaşı ile çocuğu ile kurduğu ölüm iletişimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H.3. Annenin eğitim durumu ve yaşı ile yaşadığı ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2. Çocuğun yaşı ve cinsiyeti

H.4. Çocuğun yaşı ile annenin ölüm hakkında çocuğu ile kurduğu iletişim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H.5. Annenin çocuğuyla kurduğu ölüm iletişimi çocuğun cinsiyetine göre farklılık göstermektedir.

3. Annenin psikiyatrik belirti düzeyi ile ölüm kaygısı ve ölüm iletişimi arasındaki ilişki

H.6. Annenin psikiyatrik belirti düzeyi ile yaşadığı ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H.7. Annenin psikiyatrik belirti düzeyi ile çocuğu ile kurduğu ölüm iletişimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Ebeveynin sahip olduğu ölüm kaygısının ve psikiyatrik belirtilerinin çocuklarına ve ölüm algısına olan iletişimini amaçlayan bu araştırma tanımlayıcı kesitsel bir araştırmadır.

Ebeveynin ölüm kaygısı düzeyi ve psikiyatrik belirtileri araştırmanın bağımsız değişkeni olup çocuklarıyla kurdukları ölüm iletişimi araştırmanın bağımlı değişkenidir

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

şubat 2014- Haziran 2014 tarihleri arasında İstanbul Küçükçekmece ilçesinde bir devlet anaokulunda uygulanan bu çalışma 66 anne aracılığıyla yürütülmüştür.

İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde gerçekleştirilen çalışma, sınıf öğretmeni ve okul müdürünün aracılığıyla velilere ulaşılmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen velilerin yanında, şimdiye kadar "ölüm" hakkında sorulara cevap veremeyen velilerin de bilgi almak ve paylaşmak için gönüllü oldukları gözlenmiştir.

Araştırmaya 200 anne davet edilmiş fakat 66 anne tarafından geri dönüş sağlanmış, annelerin her birinin ölüm hakkındaki düşünceleri farklı olmuş, ölçeklere karşı olumlu ve olumsuz tepkiler gösterilmiştir. Araştırmaya katılımcı olmak istemeyen annelerin ölçek kağıtlarını yanıtlamaktan kaçındığı, araştırmayı gereksiz bulduğu, cevaplamak istemediği ve itiraz ederek sorguladığı gözlenmiştir.

Annelerin, her birine araştırma kapsamında bilgilendirici sözel bir bilgilendirme formu gönderilmiş, ebeveynlerin sağlıklı değerlendirebilecekleri bedensel özürü olmayan, birlikte yaşayan ailelerden olmaları tercih edilmiştir. Öğrencilerin ve velilerin davranışsal duygusal problem yaşamıyor olmaları önem teşkil ettiği gibi, toplumda belli standartların (yaş, eğitim düzeyi vs.) içinde de bilgi sahibi olunmuştur.

Eğitim düzeyi yüksek olan annelerin fazla olduğu bir çalışmadır. Araştırmaya katılan annelerin ve babaların demografik bilgileri Tablo 1 de yer almaktadır.

Çalışmaya katılan annelerin sahip olduğu çocukların 35'i(%53) kız, 31'i(%47) erkektir.

Tablo 1: Ebeveynlerin eğitim düzeyine göre dağılımı

	Anne		Baba	
	N	(%)	N	(%)
İlköğretim	2	(3.0)		
Lise	16	(24.2)	4	(6.1)
Üniversite	48	(72.7)	62	(93.6)
Toplam	66	(100.0)	66	(100.0)

Çalışmaya katılan ebeveynlerden annenin eğitim düzeyleri sırasıyla 2'si ilköğretim, 16'sı lise ve 48'i üniversite mezunudur.

Tablo 2: Katılımcı Çocukların Yaşları

Çocukların Yaşları		
	N	%
3 yaş	11	16.7
4 yaş	33	50.0
5 yaş	19	28.8
6 yaş	3	4.5
Toplam	66	100.0

Katılımcı ebeveynlerden 3 yaş grubunda olan öğrenci yüzdesi %16.7, 4 yaş grubunda ki öğrenci yüzdesi %50, 5 yaş grubu yüzdesi %28.8 ve son olarak 6 yaş grubundaki yüzde ise %4.5' tir.

Tablo 3: Katılımcı Anne ve Babaların Yaşları

Ebeveyn Yaş Aralığı	Anne		Baba	
	N	(%)	N	(%)
28-33	19	(28.8)	6	(9.1)
34-39	39	(59.1)	33	(50.0)
40-55	8	(12.1)	27	(40.9)
Toplam	66	(100.0)	66	(100.0)

Çalışmaya katılan annelerin %28,8'i 28-33 yaşları arasında, %59,1'i 34-39 yaşları arasında ve %12,1'i 40-55 yaşları arasındadır.

3.3. Araştırma da Kullanılan Veri Toplama Araçları

3.3.1. Demografik Bilgi Formu

Çalışma kapsamında katılımcı olan çocuk ve ebeveynleri ile ilgili demografik ve kişisel bilgilerin edinilmesi amacıyla bir bilgi formu oluşturulmuştur.

Katılımcı çocukların anneleri tarafından doldurulması istenen formlarda bazı demografik bilgiler istenmektedir. Çalışmaya katılacak olan çocuğun ad-soyad, cinsiyeti, doğum tarihi, kaçınıcı sınıf öğrencisi olduğu ve çalışmaya katılan annenin ve babanın ad soyad, yaş, eğitim düzeyi öğrenilmiştir.

Ebeveynlere katılımcı çocuğunun herhangi bir kronik hastalığının ya da bedensel özrünün bulunup bulunmadığı sorulmuştur.

3.3.2. Belirti Tarama Listesi (SCL90-R)

Değerlendirme kısmında kullanılacak olan SCL-90-R testi Belirti Tarama Listesi olup annenin psikiyatrik belirti bilgilerine sahip olunmasına olanak sağlayacaktır.

Davranışsal ve ruhsal durumları test etmek amacıyla ebeveynler tarafından doldurulan self-rating testtir. Derogatis tarafından geliştirilmiştir (1977). Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması ise Dağ tarafından yapılmıştır (1991). 90 Maddeden oluşan, beşli seçenek tipinde kişinin ruhsal dengesini inceleyen psikiyatrik bir ölçüttür.

Ölçek alt boyutları şöyledir:

Somatizasyon: Kişinin bedeninde yaşadığı sıkıntılar yansıtır. Çözümlemeyen engellenme ve çatışma sonucu ortaya çıkan işlevsel ve fiziksel bozukluklar değerlendirilir (Nazlı Sinem Koytak, 2008).

Obsesif-Kompulsif Bozukluk: Bireylerde yaşanılması istenemeyen ancak sürekli ve engellenemez biçimde yaşanan düşünceler değerlendirilir. Tekrar eden düşünceler ve suçlamayla karakterize edilen obsesif- kompulsif sendromların tespitinde yardımcı olur (Koytak, 2008).

Kişiler Arası Duyarlılık: Bu alt boyut bireyin kişilerarası ilişkilerde yaşadığı yetersizlik, küçük görme, rahatsızlık gibi olumsuz duyguları yansıtır (Koytak, 2008).

Depresyon: Bu alt boyut genel olarak karamsarlık, ümitsizlik, güdülenme isteği, intihar düşünceleri, bilişsel ve somatik belirtileri içeren yaşantıların varlığını tespit etmeye yardımcı olur (Koytak, 2008).

Kaygı: Klinik kaygıların içerdiği rahatsızlık, sınırlılık, gerginlik, yorgunluk gibi belirti ve davranışları değerlendirir (Koytak, 2008).

Fobik Anksiyete: Bireyin belirli nesnelere ve durumlara karşı ısrarlı korku tepkisi değerlendirilir (Koytak, 2008).

Paranoid Düşünce: Bu alt boyutta ki yansıtıcı düşünceler, düşmanlık, şüphe, büyüklük ve merkeziyetçi düşünceler, bağımsızlığını kaybetme korkusu ve sanrılar gibi düşüncelerin varlığı değerlendirilir (Koytak, 2008).

Her bir alt boyuttan elde edilen puanların ortalaması *Genel Semptom İndeksi*'ni (GSİ) verecektir. 0-4 puanlama arasında değişiklik gösteren alt boyutlar, 1,0 'dan büyükse davranışsal ve ruhsal olarak problem gözlenebildiğine 1,0'dan düşükse de soruna pek fazla rastlanmadığı hakkında bilgi verir.

3.3.3. Ölüm Kaygısı Ölçeği

Thorson ve Powell tarafından geliştirilmiş olan Ölüm Kaygısı Ölçeği kendinden önceki ölçekler göz önünde bulundurularak hazırlanmış olup, ölüm kaygısını çok boyutlu olarak değerlendirmektedir (1992). Templar (1970) ve Boyar (1964) 'ın ölüm kaygısı ölçeklerinin Nehrke (1973) tarafından birleştirilmiş formu Thorson ve Powell tarafından bazı değişiklikler yapılarak yeniden ele alınmıştır (1988). Gözden geçirilen son haliyle ölüm kaygısı ölçeği beşli likert tipinde cevaplanan 25 maddeden oluşmaktadır (Thorson ve Powell, 1992). Ölçekten elde edilen bulgular üzerinde yapılan faktör analizleri sonucu "ölümle ilgili belirsizlik", "ızdırap çekme", "ölüm süreci", "çürüme ve bozulma" ile ilgili kaygılar olmak üzere toplan dört faktör belirlenmiştir (Thorson ve Powell, 1984).

Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Yıldız (2001) tarafından yapılmıştır. Bireylerin ölüm kaygısını değerlendirmede Türkçede de kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu tespit edilen Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin güvenilirlik katsayıları; yarıya bölme tekniği ile hesaplandığında korelasyon katsayısı 0.73; Cronbach alpha katsayısı ise 0,84 olarak bulunmuştur (Yıldız,2001). Ayrıca test-tekrar-test güvenilirlik katsayısı bir başka çalışmada 0.90 olarak tespit edilmiştir (Karaca,1997). Ölçeğin Türkçe formu üzerinde yapılan faktör analizi, İngilizce orjinaline benzemekle birlikte bazı farklılıklar da içermektedir. Buna göre Türkçe formunda en çok *fiziksel ve ruhsal fonksiyonlarını kaybetme, öte dünyayla ilgili kaygılar, ölüm süreci- acı ve ızdırap çekme* olarak adlandırılan 4 faktör belirlenmiştir (Yıldız, 2001).

Thorson ve Powell *Ölüm Kaygısı Ölçeği'nde* varyansın %26.3 ünü açıklayan, fiziksel ve ruhsal fonksiyonlarını kaybetme kaygısı olarak isimlendiren birinci faktörde en yüksek değerlere sahip olan maddeler şunlardır: "öldükten sonra bir daha asla düşünememek fikri beni dehşete düşürür(3)", "öldükten sonra işlerim üzerinde kontrolümü kaybedeceğim düşüncesinden nefret ederim (6)", "ölüm sonrası tamamen hareketsiz kalmak beni kaygılandırır (7)", öldükten sonra tamamen aciz durumda olacağım fikri beni huzursuz eder (12)", öldükten sonra asla bir şey hissedememek beni huzursuz eder (14)", öldükten sonra dünyalık bir çok şeyden mahrum kalacağım düşüncesi beni rahatsız eder (19)" ve "ölümün insanı her şeyden ayıracak olması beni dehşete düşürüyor (22) (Yıldız ve Karaca, 2001).

Varyansın %8.7 'sini açıklayan ikinci faktör, öte dünya ile ilgili kaygılar olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörde en yüksek değerlere, “ölümden sonraki hayat konusu beni oldukça kaygılandırıyor (9)”, “ öldükten sonra başka bir hayatın olup olmamasıyla hiç ilgilenmiyorum (13)”, “ölürken çekilen ızdırap beni kaygılandırıyor (15)”, “öldükten sonra yeni bir hayatın olmasını çok istiyorum (16)” ve “öldükten sonra bize ne olacağı konusunda çok kaygılanıyorum (20)” maddeleri sahiptir (Yıldız ve Karaca, 2001).

Varyansın %7.1'ini açıklayan 3. faktöre, çürüme bozulma ile ilgili kaygılar adı verilmiştir. Bu faktörle ilgili en yüksek değerlere sahip maddeler şunlardır: “gömüldükten sonra cesedime ne olacağı korkusu beni hiç kaygılandırmıyor (4)”, “öldüğüm zaman bir tabuta kapatılacak olma düşüncesi benim için sorun değil (11)”, “cesedimin mezarda çürüyeceği düşüncesi beni dehşete düşürür (18)” ve “öldükten sonra vücuduma ne olacağı hiç umrumda değil (25)” (Yıldız ve Karaca, 2001).

Varyansın %5.6 'sını açıklayan ve ölüm süreci acı-ızdırap çekme ile ilgili kaygılar olarak isimlendirilen 4.faktörde yer alan maddeler; “acı çekerek ölmekten korkarım (1)”, “ameliyat olacağımı düşündüğümde çok korkarım (8)”, “ yavaş ve uzun süren bir ölümden (canımın yavaş yavaş çıkmasından) hiç korkmuyorum (10)”, ve “dünyevi şeyleri elde etmek (ve onları kontrol altında tutmak) benim için önemli değildir (21)” maddeleridir (Yıldız ve Karaca, 2001).

Thorson ve Perkins (1977) tarafından yürütülen bu çalışmada yapılan verilerin faktör analizinin sonunda, “tecrit olma (tek başına kalma) ve hareketsizlik kaygısı”, “ızdırap çekme kaygısı”, “ölümün bir son olma kaygısı”, “toprağa gömülme ve çürüme kaygısı” olarak 4 temel faktör tespit edilmiştir. Thorson ve Powell (1984) tarafından yapılan faktör analizinin sonunda ise “ölümle ilgili belirsizlik”, “ızdırap çekme”, “ ölüm süreci”, ve “çürüme ve bozulma” ile ilgili kaygılar olmak üzere de 4 alt faktör bulunmuştur (Yıldız ve Karaca, 2001).

3.3.4.Çocuklarda Ölüm Hakkında İletişim Ölçeği

Ölüm Hakkında İletişim Ölçeği ebeveynlerin çocuklarıyla ölüm hakkındaki iletişim kurma biçimlerini değerlendirmektedir (Matalon, 1988). Bu ölçek çocuk ve ölüm üzerine var olan literatürü yoğun bir incelemeye tabi tutulduktan sonra geliştirmiştir. Teorik olarak Gollman'ın (1967, 1976, 1990) çocuklarla ölüm hakkında

nasıl konuşmak gerektiğine dair yapmış olduğu kapsamlı çalışmalara dayanarak geliştirmiş olmaları nedeniyle, ölçekteki maddelerin görünüm ve kapsam geçerliliğinin var olduğu söylenebilir (Gollman, 1967, 1976, 1990; akt. Matalon, 1998). Gollman'ın çalışmalarının yanı sıra çocuk ve yas olgusunu araştıran psikologların çalışmalarından esinle düzenlenmiştir (Furman, 1974; Klass, Silverman&Nickman, 1996; akt. Matalon, 1998).

Ölçek içinde ki maddeler 8 kişiden oluşan bir ekip tarafından görünüm geçerliliği bakımından değerlendirilmiştir. Ölçeğe dahil edilen sorular bu ekip tarafından anlaşılır ve konuya uygun bulunan maddelerdir. Bu ölçekteki maddeler çalışılmakta olan konuya dair var olan kuramsal bilgiye dayanarak rasyonel olarak geliştirilmiştir (Matalon, 1998).

Ölçeğin güvenilirliği hesaplanmak üzere 19 ebeveyn ile yapılan pilot çalışmada Cronbach alpha katsayısı 0.56 olarak bulunmuştur. Daha sonra 66 ebeveyn ile yapılan çalışmada ise Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı 0.67 olarak bulunmuştur. Toplam puanla korelasyonları çok düşük olan 4 maddenin çıkartılmasıyla birlikte elde edilen ikinci Cronbachalpha güvenilirlik katsayısı ise 0.71 olarak tespit edilmiştir (Matalon, 1998). Bu sebepten dolayı madde sayısının 20' den 16 düşürülmesine karar verilmiştir. Toplam puan analizi düşük olan ebeveynlerin çocuklarıyla iletişimleri arasındaki boyut kavramı olumlu ve olumsuz yorumlara yönelik olmaktadır (Matalon, 1998).

3.4 . Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmada elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılıp, kayıt altına alınarak işleme başlanılmıştır. Bilgisayardaki verilerin kaydının yapılmasında ve kullanılmasında Microsoft Office Excel 2007 programından yararlanılmıştır. Araştırma tamamlandıktan sonra SPSS 22.0 for Windows programı üzerinde çalışılmış, istatistiksel analiz sonuçları bu program aracılığıyla belirlenmiştir. Parametrik test olarak bağımsız örneklemeden yararlanılan t-testi kullanılmıştır. Veriler içerisindeki değişkenler arasındaki ilişki Pearson ve spearman korelasyon analizi ile hesaplanmış ve sonuçlar tablo haline getirilerek yorumlanmıştır.

4. BULGULAR VE SONUÇLAR

Araştırma Şubat 2014- Haziran 2014 tarihleri arasında İstanbul Küçükçekmece’ de bir devlet anaokulunda 66 anne ve çocukları ile yürütülmüştür. Çalışmaya katılan annelere yazı ile bir bilgilendirme yapılmış daha sonra çalışmaya başlanmıştır. Çalışmaya katılan anneler *Demografik Bilgi Formunu, Ölüm Kaygısı Ölçeğini, SCL-90-R ve Ölüm Hakkında İletişim Ölçeğini* doldurmuştur.

4.1. Annelerin Yaşı ve Eğitiminin Ölüm Kaygısı ve Ölüm İletişimi İle Olan İlişkisi

Annelerin eğitim düzeyi, annelerin yaşı, çocuğun yaşı, çocuğun cinsiyetinin anneler tarafından doldurulan çocukla ölüm iletişim formundan elde edilen puan arasındaki ilişkiyi görmek için Spearman Korelasyon analizi uygulanmıştır (Tablo 4). Korelasyon sonucuna göre değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamakla birlikte, çocuğun yaşı ile ölüm iletişim puanı arasında negatif yönde, anlamlılığa yakın ($r=-.21$, $p=.090$) bir ilişki bulunmuştur. Buna göre çocuğun yaşı küçüldükçe, annelerin çocuklarıyla ölüm hakkında konuşmakta zorlandıkları düşünülebilir.

Tablo 4. Ölüm iletişim puanının, çocuğun yaşı, çocuğun cinsiyeti, annenin yaşı ve annenin eğitimi ile olan ilişkisi

	Çocuk Yaş	Çocuk Cinsiyet	Anne Yaş	Anne Eğitim
Ölüm iletişim (N=66)	-.210*	-.073	.059	.123

* $p=.090$

Annenin eğitiminin ve yaşının ölüm kaygısı, psikiyatrik belirtilerle olan ilişkisi aşağıdaki tabloda (Tablo 5) yer almaktadır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda annenin yaşı ve eğitim durumunun, anne tarafından belirtilen ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. SCL90-R sonuçlarına göre, annenin yaşıyla öfke-düşmanlık belirtisi arasında anlamlı negatif ilişki ($r=-.26$, $p=.038$) bulunmuş olup, annenin yaşı arttıkça, öfke-düşmanlık belirtileri azalmaktadır.

Tablo 5. Annenin eğitim durumu ve annenin yaşının Ölüm Kaygısı ve Psikiyatrik Semptomlar (SCL90-R) ile olan ilişkisi

Ölüm Kaygısı Ölçeği (DAS)	Annenin Eğitimi (n = 66)	Annenin Yaşı (n=66)
Toplam Ölüm Kaygısı Puanı	.08	.11
Fonksiyon kaybı	.07	.18
Öte dünya	.05	.05
Çürüme bozulma	.03	.01
Ölüm süreci	.08	.04
Somatizasyon	-.06	-.16
OKB	.05	-.18
Kişiler arası duyarlılık	-.00	-.09
Depresyon	.12	-.04
Anksiyete	.03	-.07
Öfke düşmanlık	-.00	-.26*
Fobikanksiyete	-.00	-.12
Paranoid düşünce	.09	-.03
Psikotizm	.04	-.10
Genel Semptom Ortalaması	.03	-.14

p<.05

4.2. Annenin Psikiyatrik Belirtilerini Ölüm Kaygısı ve Çocuğuyla Kurduğu Ölüm İletişimine Etkisi

Anneler tarafından doldurulan ölüm iletişimi Ölçeği puanı ile Ölüm Korkusu Ölçeği alt kategorilerinin SCL90-R alt kategorileri ile olan ilişkisi Tablo 6 da yer almaktadır.

Tablo 6. İletişim Ölçeği ve Ölüm Korkusu Ölçeğinin SCL90-R ile olan ilişkisi

	Ölüm İletişim	Toplam Ölüm Kaygısı	Fonksiyon Kaybı	Öteki Dünya	Çürüme Bozulma	Ölüm Süreci
Somatizasyon	-.12	.05	.07	.12	-.16	.14
OKB	.09	.20	.20	.32**	-.22	.15
Kişiler arası duyarlılık	.16	.21	.13	.27*	-.12	.24
Depresyon	-.10	.11	.05	.20	-.29*	.27*
Anksiyete	-.06	.03	-.02	.17	-.22	.19
Öfke düşmanlık	-.16	.03	.17	.01	-.20	.01
Fobikanksiyete	.10	.24	.28*	.32**	-.21	.01
Paranoid düşünce	-.05	.08	.14	.10	-.13	-.01
Psikotizm	.05	.22	.22	.34**	-.21	.11
Genel Semptom Ortalaması	-.02	.15	.12	.24	-.24	.19

*p<.05, **p<.01

Yapılan analiz sonucunda ölüm iletişim puanı ve toplam ölüm korkusu puanı psikiyatrik belirti listesinde yer alan alt kategoriler arasında anlamlı ilişki gözlenmemiştir. Ölüm korkusu ölçeğinin alt kategorilerinden olan fonksiyon kaybı ile fobik anksiyete arasında anlamlı ($r=.28$, $p<.05$), pozitif yönde ilişki gözlenmiştir. Buna göre, fobik anksiyete düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra fonksiyon kaybına bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede artmaktadır.

Ölüm korkusu ölçeğinin alt kategorilerinden olan öteki dünya fikri ile obsesif-kompulsif bozukluk (OKB) arasında anlamlı ($r=.32$, $p<.01$), pozitif yönde ilişki gözlenmiştir. Buna göre, obsesif-kompulsif bozukluk düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra öteki dünya düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede artmaktadır.

Ölüm korkusu ölçeğinin alt kategorilerinden olan öteki dünya fikri ile kişiler arası duyarlılık arasında anlamlı ($r=.27$, $p<.05$), pozitif yönde ilişki gözlenmiştir. Buna göre, kişiler arası duyarlılık düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra öteki dünya düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede artmaktadır.

Ölüm korkusu ölçeğinin alt kategorilerinden olan öteki dünya fikri ile fobik anksiyete arasında anlamlı ($r=.32$, $p<.05$), pozitif yönde ilişki gözlenmiştir. Buna göre, fobik anksiyete düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra öteki dünya düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede artmaktadır.

Ölüm korkusu ölçeğinin alt kategorilerinden olan öteki dünya fikri ile psikotizm arasında anlamlı ($r=.34$, $p<.01$), pozitif yönde ilişki gözlenmiştir. Buna göre, psikotizm düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra öteki dünya düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede artmaktadır.

Ölüm korkusu ölçeğinin alt kategorilerinden olan ölüm sonrası çürüme ve bozulma düşüncesi ile depresyon arasında anlamlı ($r=-.29$, $p<.05$), negatif yönde ilişki gözlenmiştir. Buna göre, depresyon düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra çürüme ve bozulma düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede azalmaktadır.

Ölüm korkusu ölçeğinin alt kategorilerinden olan ölüm süreci düşüncesi ile depresyon arasında anlamlı ($r=.27$, $p<.05$), pozitif yönde ilişki gözlenmiştir. Buna göre, depresyon düzeyi yüksek olan annelerin, ölüm süreci düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede artmaktadır.

Son olarak ölüm iletişim ölçeği ile ölüm korkusu ölçeği arasında yapılan pearson korelasyon analizine göre yalnızca ölüm iletişim puanı ile öte dünya alt kategorisi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki ($r=.28$, $p<.05$) gözlenmiştir. Buna göre annelerin ölümden sonra bulunacakları öteki dünya ile ilgili korkuları arttığı oranda çocuklarıyla ölüm hakkında konuşmaktan kaçınılmaktadırlar.

4.3. Annenin Çocuğuyla Kurduğu İletişime Çocuğun Cinsiyetinin Etkisi

Bağımsız gruplar arası olarak yapılan t-testi sonucuna göre annelerin çocukları ile ölüm hakkında konuşmaları, çocuklarıyla sağladığı ölümle ilgili iletişim şekli çocuğun cinsiyetine göre farklılık göstermemektedir ($t=.57$, $p=.57$).

Tablo 7. Çocuğun cinsiyetinin annelerin çocuklarıyla ölümü konuşmalarında ortalamalar arası farklılıklar

Çocuğun Cinsiyeti				
Ölüm Hakkında Konuşmak	Kız (n=35)	Erkek (n=31)	t değeri	p değeri
	X (SD)	X (SD)		
		47.51 (7.97)	46.22 (10.01)	.58

5. TARTIŞMA

Araştırma da annelerin çocuklarıyla ölüm hakkındaki iletişimlerinin temeli incelenmiştir. Annelerin ölüm hakkındaki düşüncelerinin çocuklarıyla olan ölüm temalı iletişimleri ve davranışları üzerinde olan etkileri gözlemlenmiş, kendi ölüm algıları ile ölüm hakkında ki iletişim kurma becerilerini olumsuz etkileyip etkilemediği ele alınmıştır.

Çalışma ebeveynin kendi yaşadığı ölüm algısı ve kaygısıyla çocuğunun yaşadığı ölüm algısı ve kaygısının iletişimlerinde ne gibi bir etkileşime sahip olduğunu belirlemektedir.

Peterson ve Hawley'in, ebeveynlik tutumları ve sosyal baskılayıcılar arası ilişkileri inceledikleri çalışmada annelerin her ebeveynlik tutum değeri için erkeklerden daha yüksek skorlar aldığı bulunmuştur (Peterson ve Hawley,1998:221–227). Annelerin babalara göre daha koruyucu, daha katı/sert disiplinli ve daha demokratik olduğu söylenebilir. Annelerin çocuklarıyla daha fazla birlikte olmalarıyla çocuklarına karşı daha koruyucu ve demokratik davranmaları ve bu yakınlıktan kaynaklanan çocuklardaki istenmeyen davranışlar karşısında ise daha katı/sert tutumlu oldukları düşünülmektedir (Özyürek ve Şahin, 2015). Scheffe Testi sonucuna göre; üniversite mezunu annelerin demokratik/eşitlik tutumları ilkökul, ortaokul ve lise düzeyindeki annelerden daha yüksek, üniversite mezunu anne ve babaların aşırı koruyuculuk ve sert/katı disiplin tutumları daha düşüktür. Bu durum, öğrenim düzeyi yükseldikçe anne-babaların çocuklarına karşı demokratik tutumlarının arttığını, aşırı koruyuculuk ve sert/katı disiplin tutumlarının azaldığını göstermektedir. (Ata,1987; Mızrakçı,1994; Arı v.d.,1995; Özcan,1996; Er Gazeloğlu, 2000; Şendoğdu,2000). Yapılan çalışmanın istatistiksel sonucunda annenin yaşı arttıkça, öfke-düşmanlık belirtileri azalmakta olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışma da istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte, anlamlılığa yakın düzeyde elde edilen sonuca göre, çocuğun yaşı küçüldükçe, annelerin çocuklarıyla ölüm hakkında konuşmakta zorlandıkları görülmüştür.

Annelerdeki olumsuz davranış örüntülerinin çocukta var olan yıkıcı, zedeleyici ve katlanması güç davranış örüntülerine bağlı olarak geliştiğini söyleyebiliriz (Barkley, 1998). Sayınalp Alataş (1993) çalışmasında, annelerde depresyon semptomlarının

yüksek oranlarda gözlemlendiğini belirtmiştir. Smith ve arkadaşları (1993), annelerin davranışları ile depresyon semptomları arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmanın sonucunda annelerin semptomlarının büyük bir kısmının depresyonla ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Toros (2002), Akçakın ve Erden (2001), Fırat (2000) ile Herken ve arkadaşları (2000)'nin çalışmalarında da annelerin depresyon puanlarının yüksek olduğu belirtilmektedir. Aile düzenindeki değişiklikler, sosyal çevre ve aktivitelerin kısıtlılığı, yaşanan yoğun stres ve hayal kırıklığı, geleceğe yönelik umut kaybı, suçluluk, pişmanlık gibi rahatsız edici duyguların yoğun olarak yaşanmasının depresyon semptomlarının görülme oranını arttırdığı düşünülmektedir.

5.1. Annenin yaşı ve eğitim düzeyinin ölüm kaygısı ve çocuğuyla kurduğu ölüm iletişimine olan ilişkisi

Ebeveynlerin ölüm kaygısı ve yaşları arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Yani ilerleyen yaş ile birlikte ölüm kaygısının azaldığı ifade edilebilir. Yetişkinlerde ölüm kaygısının yaşla birlikte daha olgunlukla ve metanetle karşılandığına dair iddiaları desteklemektedir (Thorson ve Powell, 1988). Eğitim düzeyi artmasıyla birlikte bireylerin kaygılarını kontrol etme veya olumsuz duygularıyla baş etme becerilerinin artmasıyla açıklanabilir. Bu yetişkinlerde ölüm kaygısını araştıran çalışmalarda elde edilen eğitim düzeyi arttıkça ölüm kaygısının azaldığı yönündeki bulguyla kısmen uyum içindedir (Thorson ve Powell, 1984). Yaşla birlikte ölüm korkusunun düzeyi arttıkça yaşamdan zevk alma düzeyi de azalır. Bu açıdan yaş ile ölüm korkusu arasında bir korelasyondan söz edilebilir (Koç, 2002: 10).

Öğrenim düzeyi arttıkça anne-baba tutumlarının olumlu yönde değişikliğe uğradığı ve geleneksel tutumlardan daha az etkilendikleri düşünülmektedir. Ayrıca, öğrenim düzeyi yüksek ebeveynlerin çocukları için daha iyi olacak durumları tespit etme ve uygulamada daha istekli oldukları, yeni fikir ve uygulamaları kolay kabul ettikleri düşünülmektedir (Özyürek ve Şahin, 2005). Araştırma kapsamında annelerin ölüm hakkındaki iletişimi ele alınmış, annenin yaşı ve eğitim durumunun, anne tarafından belirtilen ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Annelerin yaşı arttıkça çocuklarıyla ölüm hakkında daha sağlıklı bir iletişim kurdukları gözlenmektedir. Yetişkinlerde ölüm kaygısının yaşla birlikte azaldığı dikkate

alınırsa, annelerin ölüm hakkında çocuklarıyla kurdukları iletişimin yaşla birlikte daha yetkinleşmesi oldukça anlamlıdır. Çocuğuyla ölüm hakkındaki iletişimi daha açık ve duyarlı olan annelerin çocukları daha gelişmiş bir ölüm kavrayışına sahip olmaktadır (Koytak, 2008).

Araştırmada çocuğun yaşı ile annenin ölüm iletişim puanı arasında negatif yönde, anlamlılığa yakın bir ilişki bulunmuştur. Buna göre çocuğun yaşı küçüldükçe, annelerin çocuklarıyla ölüm hakkında konuşmakta zorlandıkları düşünülebilir.

Farklı bir çalışmada ise annelerin ölüm hakkındaki iletişimsel becerilerini çocukların ölüm anlayışı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir (Hunter ve Smith, 2008). Tahmin edilenin aksine Hunter ve Smith'in böyle bir sonuca ulaşıyor olmaları örneklem gruplarının 37 kişiden oluşuyor olması ve annelerin ölüm iletişimi becerilerinin farklı bir ölçekle tespit etmelerinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır (2008).

5.2. Annenin psikiyatrik belirtilerinin ve yaşadığı ölüm kaygısının çocuğuyla kurduğu ölüm iletişimiyle olan ilişkisi

Kişiler arası duyarlılık düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra öteki dünya düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede arttığı ve fobik anksiyete düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra öteki dünya düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur. Ayrıca annelerin ölümden sonra bulunacakları öteki dünya ile ilgili korkuları arttığı oranda çocuklarıyla ölüm hakkında konuşmaktan kaçınmaktadırlar. Bu durumda ölüm korkusunun yetişkinlerin çocuklarıyla ölüm hakkında konuşmayı engellediği ve aksattığına dair yapılan çalışmalarla örtüşmektedir (Yalom,1999). Annelerde ki obsesif-kompulsif bozukluk düzeyi yüksek olanlarda, ölümden sonra öteki dünya düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyi de anlamlı derecede arttığı gözlemlenmiştir.

Psikolojik sorunlara sahip bireylerde umutsuzluk, depresyon ve kaygı puanlarının anlamlı bir şekilde yükseldiği incelenmiştir (Haran ve Aydın 1995; Karadağ, 2009; Şahin ve diğ. 2009; Şenol-Durak, Durak ve Gençöz, 2006). Depresyon düzeyi yüksek olan annelerin, ölümden sonra çürüme ve bozulmaya karşı duydukları

kaygı düzeyi azalmaktadır. Ölüm süreci ve depresyon düzeyi arasında pozitif bir ilişki vardır. Depresyon düzeyi arttıkça ölüm sürecinden duyduğu kaygı da artmaktadır. Umutsuzluk, kişinin kendisi, geleceği ve kendi dünyasına ilişkin olumsuz algılamaları kapsarken (Çuhadaroğlu, 1993), ölüm kaygısı, kişinin kendi ölümüyle ve hayatını tehdit etme olasılığı olan fakat henüz karşı karşıya olmadığı durumlarla (ölümcül hastalık, trafik kazası, terör, savaş gibi) ilişkili kaygıları göstermektedir (Templer, 1970).

Ruh sağlığını tehdit eden başta depresyon ve kaygının umutsuzlukla pozitif yönde korelasyona sahip olduğunu, çok farklı popülasyonlar üzerinde yürütülen deneysel araştırmalar desteklemiş ve gözlemlenmiştir (Holat ve diğ., 1994; Marai, 2004; Seber ve diğ., 1993; Tümkaya, Aybek ve Çelik, 2007). Umutsuzluk ile ölüme ilişkin depresyon ve ölüm kaygısı ilişkisinin incelenme konusunda literatürdeki var olan boşluktan dolayı, ölüme ilişkin depresyon, ölüm kaygısı, depresyon ve kaygının birbirleriyle olan pozitif korelasyonlarının saptanmış olmasından (Hintze ve diğ., 1993; Templer ve diğ., 1990; Yaparel ve Yıldız, 1998) hareketle, dolaylı da olsa umutsuzlukla ilişki kurma ve karşılaştırma olanağı vardır. Bununla beraber, umutsuzluk ile ölüme ilişkin depresyon ve ölüm kaygısı arasında pozitif korelasyonların saptanmış olması tutarlı bir sonuç olduğu anlamına gelmektedir.

Ölüme ilişkin depresyon ise, Kübler-Ross'un (1977: 86) ifadesiyle, ölümcül hastalarda olduğu gibi, yaklaşan kayıpları düşünmekle ortaya çıkmakta ve karamsarlık, üzüntü, keder, pişmanlık gibi depresif ruh halinin göstergeleri üzerinde durmaktadır. Bu çalışmada da depresyon düzeyi yüksek olan annelerin, ölüm süreci düşüncesine bağlı olarak yaşayacağı korku düzeyinin de anlamlı şekilde arttığını gözlemleyebiliyoruz.

5.3. Çocuğun yaşı ve cinsiyetinin annenin çocuğu ile kurduğu ölüm iletişimine olan etkisi

Çocuklar yaş ve zeka gelişimiyle birlikte ne kadar çok ölüm olayıyla ilgili tecrübeleri olursa, o kadar çok ölüm hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip olabilmektedirler. Bu alandaki literatüre dayalı incelemelerin sonucu şudur ki, çocukların ölüm anlayışları aşamalı olarak gelişir ve bu noktada en önemli faktör yaş ve tecrübedir (Mishara, 1997). Annelerin çocuklarını bilgilendirmesi ve ölüm hakkında

yeterli bilgiyi sağlayabilmesi açısından çocuğun yaş gelişimi yok sayılamaz bir durumdur. Ölüm kavramının, bir yakını kaybetme olgusunun 3 yaşındaki ve 5 yaşındaki çocuk tarafından farklı bilgilendirilme yapılabildiği görülmüştür. Yapılan araştırma sırasında çocuğun yaşı ile annenin ölüm hakkında çocuğu ile kurduğu iletişim arasında anlamlılığa yakın bir ilişki olduğu bulunmuştur. Buna göre çocuğun yaşı arttıkça anne çocuğu ile ölüm hakkında daha rahat konuşabildiği düşünülmektedir.

Grollman'ın (1990) ölüm hakkında sağlıklı ve yerinde bilgilendirmenin esaslarına ilişkin verdiği önerileri takip eden ebeveynler; yani gelişmekte olan çocuklarıyla ölüm kavramı arasında kendilerini uzlaştırıcı bir aracı olarak kullanan ebeveynler (Savell ve ark., 1986), çocuklarında ölüm kavramının gelişmesi üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptirler. Bu bulgu, çocuklara ölüm hakkında anlatılanların onların ölüm kavrayışı üzerinde çok önemli bir etkisi olduğunu vurgulayan çalışmalarla da uyum içindedir (Speece & Brent, 1984). Söz konusu bulgu, çocukların ölüm anlayışlarının biçimlenmesinde deneysel ve çevresel etkenlerin önemine değinen çalışmaların bulgularını da destekler niteliktedir (Prichard & Epting, 1992; Yalom, 1999). Yetişkinlerin çocuklarla ölüm hakkında konuşmalarını engelleyip aksattığına dair iddiayı daha baskın hale getirmektedir (Becker, 1973; Feifel, 1990; Kübler-Ross, 1983).

Ebeveynin ölüm kaygısı ile ebeveynin ölüm hakkındaki iletişim becerisi arasında tespit edilen ilişki; özellikle batı toplumunda ölümlülükle yüzleşme ve baş etme sürecinde yaşanan güçlüğü, yetişkinlerin çocuklarla bu konu hakkında iletişimlerini olumsuz yönde etkilediğine dair iddiayı güçlendirmektedir (Becker, 1973; Feifel, 1990; Kübler-Ross, 1983). Bu sonuç aynı zamanda, ölüm korkusunun, yetişkinlerin çocuklarla ölüm hakkında konuşmalarını engellediği ve aksattığına dair varoluşçu yaklaşımın iddiası ile de uyum içindedir (Yalom, 1999).

5.4. Araştırmanın sınırlılıkları ve öneriler

Araştırma sırasında verilerden çıkan bulguları değerlendirirken çalışmanın sadece gönüllü katılımcılar yardımıyla yapıldığı dikkate alınmalıdır. Ölüm hakkında ki bir çalışmaya katılan annelerin daha az kaygılı olduğu ve rahat olduğu gözlemlenmiş ve bu durumun ölçeklere yansıtıldığı düşünülmüştür. Araştırma gönüllü olmayan annelerden yapılmadığı için sadece gönüllü olan anneler baz alındığından dolayı, araştırma tüm annelerin genellenebilirliğini onaylamamaktadır. Asıl gönüllü olmayan

kesimin neden gönüllü olmak istemediği ve bu çalışma yapılırken, aslında ölüm hakkında konuşmak istemeyen ve çocuğuna da aynı şekilde açıklamalarda bulunmayan anneleri ele almak sonuçların daha farklı çıkmasına neden olabilecektir. Ölümden korkan, kaygı duyan kesimin neden ölçekleri cevaplamaya yanaşmadıklarına ve uygulamaya katılmadıkları incelenemediği için çalışmayı sınırlamaktadır. Ölümün toplumsal ve bireysel olarak kabul edilmemiş olması her ailede farklı etkilere yol açmasına aileden aileye değişime uğratmasına sebep olmaktadır.

Çalışmaya katılmayı kabul eden annelerin sınırlılığı sebebiyle çocukların yaşlara göre dağılımı göz önüne alındığında sayılarının az ve eşit miktarda dağılmamış olması da sonuçların çocukların yaş dağılımına göre genellenebilir olmasını engellemektedir. Buna göre, araştırma örnekleminin daha geniş olması elde edilen bulguların daha zengin olmasına olanak sağlayabilirdi. Başlangıçta 200 ebeveyne gönderilen anket formlarının yalnızca 66 ebeveyn tarafından doldurulması, örneklem sayısının düşük olmasına sebep olmuştur.

Türk toplumunun İslam dinine göre ölüm ile inanç arasındaki ilişkisi çalışma süresince sorgulanmamış, böylece insanların ölüm korkusunun asıl sebebi olarak bir yaratıcıdan korkmak mı yoksa ölümden sonraki yaşama inanmakla mı (ahiret inancı) alakalı bir süreçten geçtikleri araştırmaya eklenmemiştir. Bu bağlamda çalışmaya katılan kişilerin dini inançları ile ilgili bilgilerin eksik olması ve dini inançları açısından ölüme bakış açılarının ele alınmaması araştırmanın en önemli sınırlılığından biridir.

Araştırma sırasında değerlendirmeye babalarında katılmaması bir diğer sınırlılıktır. Çünkü bir çocuk aile ortamında yetişirken hem annenin hem de babanın düşüncelerinden faydalanmakta ve buna göre yetişmektedir. Oysa bu çalışmada babalarla ilgili olarak elde edilen bilgi babanın yaşı ve eğitimi ile sınırlı kalmıştır.

Geniş, kapsamlı, derinlemesine yapılan bir çalışma ile Türk toplumu standartlarına uygun ölçeklerin uygulanması, dini, sosyo-ekonomik, kültürel etkenlerin göz önünde bulundurulması elde edilen sonuçların daha genellenebilir olmasına olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Aydın, M., (1999); Din Felsefesi, 7. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir.
- Altındag, Ö., _scan, A., Akcan, S., Köksal, S., Erçin, M., Ege, L. (2007). “Anxiety and Depression Levels in Mothers of Children with Cerebral Palsy”,Türk J Phys Med Rehab, 53: 22-24.
- Akçakm, M. ve Erden, G. (1995). “Otistik Çocukların Anne-Babalarının Kisilik Özellikleri”,5. Ulusal Çocuk ve Ergen Psikiyatri Kongresi, Ankara.
- Ari, M., Bayhan P., Artan İ. (1995).Farklı Ana-Baba Tutumlarının 4-11 Yaş Grubu Çocuklarında Görülen Problem Durumlarına Etkisinin Araştırılması, Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Seminer Degisi, 10,23-38.
- Barkley RA: Attention Deficit Hyperactivity Disorder A Handbook for Diagnosis and Treatment. Second Edition. TheGuilford Press, New York, 1998.
- Becker, E. (1973). The Denial of Death. New York: The Free Pres. Bluebond – Langner, M. (1977). The private worlds of dying children. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Boyar, J. O. (1964). The construction and partial validation of a scale for the measurement of the fear of death. Dissert. Abst. Int., 25:2041.
- Cicirelli, V.G., (1998); Personal Meanings of Deat in Relation to Fear of Death, Deat Studies, vol.: 22, pp.713-721

- Cruse, D.R. ve Cruse D. (1982). Parental attitudes toward death education for young children. *Death Education*, 6, 61-73.
- Çobanlı, C.; Salt, A., (2001); Dharma Ansiklopedisi, Dharma Yayınları, İstanbul.Çuhadaroğlu, F. (1993). Adolesanlarda depresyon ve anksiyetenin birlikte görülmesi: Gözden geçirme, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 4(3), 183-188.
- Derogatis, L. R. (1977). *SCL-90: Administration, scoring and procedure manual-I for the revised version*. Baltimore, MD: John Hopkins Univ., School of Medicine, Clinical Psychometrics Unit.
- Doğan, M., (1982), *Türkçe Sözlük*, Birlik Yayınları, Ankara.
- Elkins, G.R.; Fee, A. F., (1980); Relationship of Physical Anxiety to Death Anxiety and Age, *The Journal of Genetic Psychology*, vol.:137, pp.147-158
- .Erden, G. (2000). Çocuklarda Yas ve Acıyla Bas Etmede Yardım, *Türk Psikoloji Bülteni*, 76(2): 16-17.
- Feifel, H. (1990). Psychology and death. *American Psychologist*, 45, 537-543.
- Furman, E. (1974). *A child's parent dies*. New Haven: Yale University Press.
- Fromm, E., (1994); *Kendini Savunan İnsan* (Çev.: Necla Arat), Say Yayıncılık, İstanbul.
- Feifel, H., Branscomb, A.B. (2003). Who's afraid of death?, *Journal of Abnormal Psychology*, 81(3): 282-288.
- Geçtan, E. (1990). *Varolus ve Psikiyatri*. İstanbul: Metis Yayınları. 164
- Gibbs, HW.,Achterberg, J. (1998). Spritual values and death anxiety: Implications for counseling with terminal cancer patients, *Journal of Counseling Psychology*, 25(6):563-569.
- Geçtan, E., (1989); *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*, Remzi

- Kitapevi, 7. Baskı, İstanbul.
- Gartley, H. Ve Bernasconi, M. (1967). The concept of death in children. *Journal of Genetic Psychology*, 110,71-85.
- Grollman, E.A (1990). Talking about death: a dialogue between parent and child. (2 nd ed.) Boston: Beacon Press.
- Holat, H., Bitlis, V., Dilbaz, N., Tüzer, T. & Bayam, G. (1994). İntihar girişimlerinde ümitsizlik ve depresyon. *Kriz Dergisi*, 2 (2), 320-322.
- Hançerlioğlu, O., (1978); Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitapevi, C.5, İstanbul.
- Herken, H., Turan, M., Senol, S. Karaca, S. (2000). “Down Sendromlu Çocuğu Olan Anne Babaların Depresyon Düzeyleri ve Depresyonla Basa Çıkma Becerileri”, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 7: 143-152.
- Hintze, J., Templer, D.I., Cappelletty, G.G. & Frederick, W. (1993). Death depression and death anxiety in HIV-infected males. *Death Studies*, 17, 333-341.
- Hoffman, S.I. ve Strauss, S. (1985). The development of childrens concepts of death. *Death Studies*, 9 (5/6), 469-482.
- Hunter, S. B. ve Smith, D.E. (2008). Predictors of children’s understanding of death: age, cognitive ability, death experience and maternal communicative competence. *Omega: Journal of Death and Dying*, 57(2), 143-162.
- Kane, B. (1979). Children’s concept of death. *Journal of Genetic Psychology*, 134 (1), 141-153.
- Karaca, F. (1997). Psikolojik açıdan ölüm ve dini inanç ilişkisi. (Basılmamış doktora tezi) Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kastenbaum, R. Ve Aisenberg, R. (1972). The psychology of death. New York: Springer
- Keller, J.W.; Sherry, D.; Piotrowski, C. (1984); *Percpectives on Death: A*

- Developmental Study, The Journal of Psychology, vol.: 116,
pp.137-142.
- Koocher, G. P . (1973). Childhood, death and cognitive development.
Developmental Psychology, 9 (3), 369-375.
- Koç, Mustafa. 2002. “Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açıdan Psikolojik Bir
Değerlendirme”, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.6, ss. 7-21.
- Köknel, Ö., (1985).; Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, Altın Kitaplar Yayınevi, 8.
Baskı, İstanbul.
- Kirkpatrick, LA., Navarette, CD. (2006). Reports of my death anxiety have
been greatly exaggerated: A critique of terror management theory
from an evolutionary perspective, Psychology Inquiry, 17(4): 288-
298.
- Koç, M. (2002). Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Ruhsal
Gelişim, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(5):
287-304.
- Koç, M. (2003). Ölüm korkusu üzerine kuramsal açıdan psikolojik bir
değerlendirme. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 6(1): 7-9.
- Lazar, A. ve Torney- Purta, J. (1991). The development of subconcepts of
death in young Children: A short-term longitudinal study. Child
Development, 62 (6), 1321-1333.
- Lonetto, R. (1980). Children’s conceptions of death. New York: Springer
Publishing.
- Longman-Metro Active Study Dictionary of English , Longman Group,
England
- Lundh, L. G.; Radon , V., (1998): Death Anxiety as a Fonction of Belief in an
Afterlife: A Comparison Betwen a Questionnaire Measure and Stroop
Measure of Death Anxiety, Personality and Individual Differences,

Vol.:25, pp.:487-494

- Marai, L. (2004). Anxiety and hopelessness in two South Pacific countries: Exploratory studies. *Social Behavior and Personality*, 32(8), 723-730. *Paediatric Nursing*, 8 (5) 335-344.
- Matalon, T. H., (1998). The relationship among children's conceptualization of death, parental communication about death and parental death anxiety. Abstract from: Pro-Quest Digital Dissertations.
- McNeil, J. (1983). Young mothers' communication about death with their children. *Death Education*, 6, 323-339.
- Mishara, a.g.m., ss. 106-107; Illene C. Noppe ve Lloyd D. Noppe, "Evolving Meanings of Death During Early, Middle, and Late Adolescence," *Death Studies* (May-June 1997), 21, 3, s. 254.
- Morris Charles G (2002) Psikolojiyi Anlamak (Psikolojiye Giriş) (Çev. Ayışık HB, Sayıl M), Türk Psikologlar Derneği Yayınları, No:23, 396
- Nagy, M. (1948). The child's theories concerning death. *Journal of Genetic Psychology*, 73, 3-27.
- Nehrke, M. (1973). Perceived generational differences in attitudes toward death. Paper Presented at the 26. Annual scientific meeting of the Gerontological Society, Miami Beach, FL.
- Osarchuk, M., Tatz, SJ. (1993). Effect of induced fear of death on belief in afterlife, *Journal of Personality and Social Psychology*, 27(2): 256-260.
- Peterson, J., and Hawley, D.R. (1998). Effects of Stressors on Parenting and Family Functioning in a Primary Prevention Program, *Family Relations*, 47 (3), 221-227.
- Piaget, J. (1954). *The Child's construction of reality*. New York: Basic Books.
- Piaget, J. (1965). *The child's conception of the world*. Paterson, NJ: Littlefield Adams.

- Prichard, S. ve Epting, F. (1992). Children and death: New horizons in theory and measurement. *Omega: Journal of Death and Dying*, 24, 271-288.
- Richardson, V.; Berman, S.; Piwowarski, M., (1983); Projective Assessment of The Relationship Between The Salience of Death, Religion and Age Among Adults in America, *The Journal of General Psychology*, Vol.: 109, pp. 149-156.
- Roff, L. L.; Butkeviciene, R.; Klemmack, D.L., (2002); Death Anxiety and Religiosity Among Lithuanian Health and Social Service Professionals, *Death Studies*, Vol.:26, pp. 731-742.
- Rochlin, G. (1967). How younger children view death and themselves. İçinde E. A. Grollman (Ed.), *Explaining death to children* (s. 51-85). Boston: Beacon Press.
- Savell, J. M., Twohig, P. T., ve Rachford, D. L. (1986). Empirical status of Feuerstein's Instrumental Enrichment (FIE) technique as a method of teaching thinking skills. *Review of Educational Research*, 56,381-409.
- Seber, G., Dilbaz, N., Kaptanoğlu, C. & Tekin, D. (1993). Umutsuzluk Ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirliği. *Kriz Dergisi*, 1(3), 139-142.
- Silverman, P. R., Winer, a. ve El-Ad, N. (1995). Parent- child communication in bereaved Israeli families. *Omega: Journal of Death and Dying*, 31 (4), 275-293.
- Smilansky, S. (1987). *On death: Helping children understand and cope*. New York: Peter Lang.
- Smith, T.B., Innocenti, M.S., Boyce, G.C. and Smith, C.L. (1993). "Depressive Symptomatology and Interaction Behaviors of Mothers Having a Child With Disabilities", *Psychological Report*, 73:1184-1186.
- Tallmer, M., Formanek, R. ve Tallmer, J. (1974). Factors influencing children's concepts of death. *Journal of Clinical Child Psychology*, 3 (2), 17-19.
- Templer, D. I. (1970). The construction and validation of a death anxiety scale.

- Journal of General Psychology,82, 165-177.
- Templer, D.I., Lavoie, M., Chalgujian, H. & Thomas-Dobson, S. (1990). The measurement of death depression. *Journal Clinical Psychology*, 46, 834-838.
- Thorson, A. J. ve Powell, F. C. (1988). Elements of death anxiety and meaning of death. *Journal of Clinical Psychology*, 44, 691-701.
- Tomer, A. (1992). Death anxiety in adult life: A theoretical perspective. *Death Studies*, 16, 475-506.
- Tomer, A. ve Eliason, G. (1996). Toward a comprehensive model of death anxiety. *Death Studies*, 20, 343-365.
- Tomer, A. (1994). Death anxiety adult life: A theoretical perspective. İçinde R. . Neimeyer, (Ed.), *Death anxiety handbook: Research, , Instrumentation and application* (s.31-43). Washington, DC: Taylor & Francis.
- Tümekaya, S., Aybek, B. & Çelik, M. (2007). An prediction of hopelessness and state-trait anxiety levels among teacher candidates before the KPSS exam. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 7 (2), 967-974.
- Weber, J. A. ve Fournier, D. G. (1985). Family support and a child's adjustment to death. *Family Relations*,34 (1), 43-49.
- Walker, G., Maiden, R. (2007). Lifespan Attitudes toward Death. Paper presented at the Annual Meeting of the Eastern Psychological Association, Arlington, New York.
- Yalom, I., (1999); *Varoluşçu Psikoterapi*, Çev.: Zeliha İyidoğan Bababyiğit, kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Yakıt, İ., (1983); *Batı Düşüncesi ve Mevlana* , Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Yalom, I. D. (2008). *Varoluşçu Psikoterapi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- .
- Yalom, I. D. (2008). *Güneşe bakmak – Ölümle yüzleşmek*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Yaparel, R. & Yıldız, M. (1998). Ölümle İlişkin Depresyon Ölçeğinin Türkçe çevirisinin normal populasyonda geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi, 9 (3), 198-204.
- Yıldız, M., (2011). Tutuklu ve Hükümlülerde Umutsuzluk, Ölümle İlişkin Depresyon ve Ölüm Kaygısı İlişkisi. CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2011, Cilt: 35, Sayı: 1, 1-7
- Yılmaz, S., (2013), Çocuklarda ‘Ölüm Kaygısı’nın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bilimname XXV, 2013/2, 169-189.

TEZLER

- Ata, E. (1987). Farklı Eğitim Düzeyindeki Annelerin 5-6 Yaş Çocuğu Cinsiyet Eğitimi Konularına İlişkin Bilgi ve Tutumları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Er Gazeloğlu, C.(2000). İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Psiko-Sosyal Gelişimine Ana- Baba Tutumunun Etkisinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Girli, A. (1995). “Normal Zekalı Kardeşlerin Zihinsel Engelli Kardeşe Yönelik Kabul düzeyinin Belirlenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Koytak, Nazlı S., (2008).; 7-11 Yaş Grubundaki Çocuklarda Ölüm Kavramı ve Kaygısının Araştırılması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Mizrakçı, Ş.(1994).Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etki Eden Faktörler: Demografik Özellikleri, Kendi Yetiştiriliş Tarzları, Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Çocuğun Mizacına İlişkin Algıları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

- Özcan, H. (1996). İlkokul Öğrencilerinin Özgüvenleri, Akademik Başarıları ve Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sayınalp Alatas, C. (1993). “Beyin Özürlü Çocukların Anne Babalarının Uyum ve Depresyon Düzeylerinin Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Speece, M. W. Ve Brent, S. B. (1984). Children’s understanding of death: A review of three components of a death concept. Child Development, 55, 1671-1688.
- Şendoğdu, M.C. (2000). Anaokuluna Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarının Anne-Babalarını Algılamaları İle Anne Babaların Kendi Tutumlarını Algılamaları Arasındaki İlişki, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sos. Bil. Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, M., (1998), Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma ,Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim DALI Doktora Tezi, İzmir.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Fırat, S. (2007). “Otistik ve Zihinsel Özürlü Çocukların Annelerinde Kaygı, Depresyon, Aleksitimi ve Genel Psikolojik Değerlendirme”,
<http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/thesis> Erişim: 13.03.2007.
- Toros, F. (2002). “Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Evlilik Uyumunun ve Çocuğu Algılama Şeklinin Değerlendirilmesi”, Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi,
<http://www.turkiyeklinikleri.com>, Erişim: 28.04.2008.
- Yıldız, M. ve Karaca, F. (2001). Tahorson- Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği’nin Türkçe çevirisinin normal populasyonda geçerlik ve güvenilirlik alışıması. Tabula Rasa,1(1), 43-55. [http:// www.angelfire.com/psy/muratyildiz/OLUM8.htm](http://www.angelfire.com/psy/muratyildiz/OLUM8.htm).

EK 1. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Sayın Gönüllü,

Bu araştırmada Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü'nde sürdürölmekte olan "Annelerdeki ölüm kaygısının çocukları ile kurdukları ölüm iletişimine etkisinin araştırılması" incelenmiştir. Annelerin ölümü kavrama ve anlama düzeyine ilişkin duygu ve düşüncelerinin açıklanmasına ve yaşamın bir parçası olan ölüm algısını nasıl yansıttıklarına ve kendi çocuklarının üzerine olan etkilerine değinilmesi düşünölmektedir.

Araştırma sırasında yapılacak olan ölçekler annelerin duygu ve düşüncelerinin anlamı araştırılmaktadır. Dilediğiniz takdirde değerdendirmenin sonucu hakkında bilgi edinebilirsiniz.

Araştırmaya katılmak gönüllü olup, katılıp katılmama annelerin isteklerine bağlı olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılmayı onaylıyorsanız aşağıdaki metni okuyup, imzalayınız.

GÖNÜLLÜ ONAY FORMU

Yukarıdaki araştırmadan önce gönüllü annelere verilmesi gereken yazıyı okudum. Bu koşulda annesi olduğum.....ile birlikte katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcı Anne Adı-Soyadı

İmza

EK 2.KİŞİSEL BİLGİ FORMU

ÇOCUĞUN ADI-SOYADI:

CİNSİYETİ: () KIZ ()ERKEK

DOĞUM TARİHİ:

ANNENİN ADI:

ANNENİN YAŞI:

ANNENİN EĞİTİM DÜZEYİ:

BABANIN ADI:

BABANIN YAŞI:

BABANIN EĞİTİM DÜZEYİ:

İLETİŞİM BİLGİLERİ:

ev telefonu:

cep telefonu:

EK 3. BELİRTİ TARAMA ÖLÇEĞİ (SCL-90-R)

SCL-90 R

Aşağıda, insanların bazen yaşadıkları belirtilerin ve yakınmaların bir listesi verilmiştir. Listedeki her maddeyi lütfen dikkatle okuyun. Daha sonra o belirtinin **SİZDE BUGÜN DAHİL, SON ON BEŞ GÜN İÇİNDE NE KADAR VAR OLDUĞUNU** yandaki bölmede uygun olan yerde işaretleyin. Her belirti için sadece bir yeri işaretlemeye ve hiç bir maddeyi atlamamaya özen gösterin.

		Hiç Yok	Çok az Var	Orta Derecede Var	Oldukça fazla Var	İleri derecede Var
1	Baş ağrısı					
2	Sinirlilik ya da içinin titremesi					
3	Zihinden atamadığımız, yineleyici, hoş gitmeyen düşünceler					
4	Baygınlık veya baş dönmesi					
5	Cinsel arzu ve ilginin kaybı					
6	Başkaları tarafından eleştirilme duygusu					
7	Herhangi bir kimsenin düşüncelerimizi kontrol edebileceği fikri					
8	Sorunlarımızdan pek çoğu için başkalarının suçlanması gerektiği duygusu					
9	Olayları anımsamada güçlük					
10	Dikkatsizlik veya sakarlıkla ilgili endişeler					
11	Kolayca güvenme					
12	Göğüs veya kalp bölgesinde ağrılar					
13	Caddelerde veya açık alanlarda korku hissi					
14	Enerjinizde azalma veya yavaşlama hissi					
15	Yaşamınızın sonlanması düşünceleri					
16	Başka kişilerin duymadıkları sesleri duyma					
17	Titreme					
18	Çoğu kişiye güvenilmemesi gerektiği hissi					
19	İştah azalması					
20	Kolayca ağlama					
21	Karşı cinsten kişilerle utangaçlık ve rahatsızlık hissi					
22	Tuzağa düşürülmüş veya yakalanmış olma hissi					
23	Bir neden olmaksızın aniden korkuya kapılma					
24	Kontrol edilemeyen öfke patlamaları					
25	Evden dışarıya yalnız çıkma korkusu					
26	Olanlar için kendini suçlama					
27	Belin alt kısmında ağrı					

Devamı Arka Sayfada

SCL-90 R		Hiç Yok	Çok az Var	Orta Derecede Var	Oldukça Fazla Var	İleri Derecede Var
28	İşlerin yapılmasında erteleme duygusu					
29	Yalnızlık hissi					
30	Karamsarlık hissi					
31	Her şey için çok fazla endişe duyma					
32	Her şeye karşı ilgisizlik hali					
33	Korku hissi					
34	Duygularımızın kolayca incitilebilmesi hali					
35	Diğer insanların sizin özel düşüncelerinizi bilmesi					
36	Başkalarının sizi anlamadığı veya hissedemeyeceği duygusu					
37	Başkalarının sizi sevmediği ya da dostça olmayan davranışlar gösterdiği hissi					
38	İşlerin doğru yapıldığından emin olabilmek için çok yavaş yapma					
39	Kalbin çok hızlı çarpması					
40	Bulantı veya midede rahatsızlık hissi					
41	Kendini başkalarından aşağı görme					
42	Kas ağrıları					
43	Başkalarının sizi gözlediği veya hakkınızda konuştuğu hissi					
44	Uykuya dalmada güçlük					
45	Yaptığınız işleri bir ya da birkaç kez kontrol etme					
46	Karar vermede güçlük					
47	Otobüs, tren, metro gibi araçlarla yolculuk etme korkusu					
48	Nefes almada güçlük					
49	Soğuk veya sıcak basması					
50	Sizi korkutan belirli uğraş, yer, ve nesnelere kaçınma durumu					
51	Hiç bir şey düşünememe hali					
52	Bedeninizin bazı kısımlarında uyuşma, karıncalanma olması					
53	Boğazınıza bir yumru tıkanmış olma hissi					
54	Gelecek konusunda ümitsizlik					
55	Düşüncelerinizi bir konuya yoğunlaştırmada güçlük					
56	Bedeninizin çeşitli kısımlarında zayıflık hissi					
57	Gerginlik veya coşku hissi					
58	Kol ve bacaklarda ağırlık hissi					
59	Ölüm ya da ölme düşünceleri					
60	Aşırı yemek yeme					

		Hiç Yok	Çok az Var	Orta Derecede Var	Oldukça Fazla Var	İleri Derecede Var
61	İnsanlar size baktığı veya hakkında konuştuğu zaman rahatsızlık duyma					
62	Size ait olmayan düşüncelere sahip olma					
63	Bir başkasına vumak, zarar vermek yaralamak dürtülerinin olması					
64	Sabahın erken saatlerinde uyanma					
65	Yıkama, sayma dokunma gibi bazı hareketleri yineleme hali					
66	Uykuda huzursuzluk rahat uyuyamama					
67	Bazı şeyleri kırıp dökme isteği					
68	Başkalarının paylaşıp kabul etmediği inanç ve düşüncelerin olması					
69	Başkalarının yanında kendini çok sıkılgan hissetme					
70	Çarşı, sinema gibi kalabalık yerlerde rahatsızlık hissi					
71	Her şeyin bir yük gibi görünmesi					
72	Dehşet ve panik nöbetleri					
73	Toplum içinde yiyip –içerken huzursuzluk hissi					
74	Sık sık tartışmaya girme					
75	Yalnız bırakıldığımızda sınırlılık hali					
76	Başkalarının sizi başarılarınız için yeterince takdir etmediği duygusu					
77	Başkalarıyla birlikte olunan durumlarda bir yalnızlık hissetme					
78	Yerinizde duramayacak ölçüde huzursuzluk duyma					
79	Değersizlik					
80	Size kötü bir şey olacaktı duygusu					
81	Bağırma ya da eşyaları fırlatma					
82	Topluluk içinde bayılacağımız korkusu					
83	Eğer izin verirsiniz insanların sizi sömüreceği duygusu					
84	Cinsiyet konusunda sizi çok rahatsız eden düşüncelerin olması					
85	Günahlarımızdan dolayı cezalandırılmanız gerektiği düşüncesi					
86	Korkutucu türden düşünce ve hayaller					
87	Bedeninizde ciddi bir rahatsızlık olduğu düşüncesi					
88	Başka bir kişiye asla yakınlık duyamama					
89	Suçluluk duygusu					
90	Aklınızdan bir bozukluğu olduğu düşüncesi					

EK 4. ÖLÜM KAYGISI ÖLÇEĞİ

EK 5. ÖLÜM HAKKINDA İLETİŞİM ÖLÇEĞİ

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ADI VE SOYADI: NİLAY ÇETİN

DOĞUM YERİ VE TARİHİ: FATİH-İSTANBUL

MEDENİ HALİ:BEKAR

E-MAIL: nilaycetin@hotmail.com

ADRES (EV): Atakent mah. Manolya evleri no:49 Halkalı/ K.Çekmece

ADRES (İŞ): Atakent mah. 206. Sokak Halkalı Bahçeşehir Koleji

TELEFON:05382138036

(EV/CEP): 02126966950

EĞİTİM DURUMU

2004-2008 Küçükçekmece Anadolu Lisesi

2008-2012 Haliç Üniversitesi- Psikoloji

2013-2015 Arel Üniversitesi- Sosyal Psikoloji

-

YABANCI DİL: Orta seviye

İŞ TECRUBESİ: 2011- Ekol Danışmanlık Merkezi

2012-2013 Ekol Dershanesi

2013-2014 Bahçeşehir Koleji- Avrupa Konutları Atakent 3

2014-2015 Bahçeşehir Koleji Halkalı